

'רבי לייב מינצברג' ומשנתו

ענינו של המאמר ומטרותו

המאמר שלהלן הוא נסיון לבחינת עיקרי משנתו הפנים-תורנית של 'רבי לייב מינצברג', כפי שהם באים לידי ביטוי בסדרת הספרים שערכו תלמידיו שומעי לקחו בשם "תורתי בקרבם"¹. המאמרים בנויים על עיון פנימי בתוכן הדברים ומתוך הקבלה לרעיונות מקבילים ממפרשים שונים והשוואה עם דעות ופרשנויות של הוגי דעות אחרים.

אף כי משנתו הפנים-תורנית של 'רבי לייב' אינה אלא סניף מגישתו הכללית על התורה, האדם והקשר שלו עם האלוקים, וחלק בלתי נפרד ממנה. והיה לפיכך מן הראוי לדון תחילה בעיקר משנתו הפילוסופית ושורשיו, ורק ואח"כ לבוא לדון בענפי תורתו בביאור המצוות ובדיני התורה שבעל פה.

בכל זאת העדפתי להתמקד במאמרי במשנתו הפנים-תורנית, כי להשערתי זוהי גם הדרך שרבי לייב עצמו דרך בו. כלומר 'רבי לייב' בנה את השקפתו הכללית, מתוך ראייה ייחודית משלו על היהדות בכלל ועל מצוות התורה שבכתב, ודיני התורה שבעל פה בפרט, ומשם הוא טיפס גבוה מעל גבוה וסידר את משנתו הפילוסופית הכללית.

היכן למד 'רבי לייב' תורה, וממי הבין שמועה?

לא הרי המרחב של תחומי התענינותו של 'רבי לייב', כהרי תחום החשיבה המסוגר והמסווג של אנשי היישוב הישן בירושלים - בית גידולו של 'רבי לייב'. ולא הרי דרכי החשיבה של 'רבי לייב' ומסקנותיו, כהרי דרכי החשיבה החסידית למפלגותיה, ומרחק רב קיים בינה לבין להשקפה הישיבתית-תורנית בת זמננו. עובדות אלו מפזרים ערפל על הורתה של משנת 'רבי לייב' ועל בית האב שלה.

מאידך, הגישה החלקה בלימוד התורה, הסלידה מפלפולים תורניים, משיכת הכתף מביאורים מלאכותיים, הרגשת הנחות עם הדת, עם החשיבה הישירה והמפוקחת בכלל, הם סממנים בולטים של תלמיד החכם הירושלמי. נדמה כי תכונות אלו הם ששימשו אבני יסוד לחשיבה התורנית של 'רבי לייב' והם הבסיס למשנתו הפילוסופית בכלל.

בבואנו להתחקות אחר שורשי משנתו של 'רבי לייב' יש לתת את הדעת לעובדה כי 'רבי לייב' הוא בראש ובראשונה מנהיג דגול ואיש חינוך גבוה משכמו ומעלה², ורק אח"כ הוא דעתן ובעל משנה סדורה. אף עיקרי תורתו – במקרא, במשנה, בטעמי המצוות, בדרך האמונה, בהלכות דרך ארץ, רובם כולם שזורים וספוגים ביסודות חינוכיים.

תורתו של 'רבי לייב' על רגל אחת

לתורתו של 'רבי לייב' התוודעתי לפני שנים, דרך חבר שלבקשתו 'למדני תורתך על רגל אחת'. שנה לו 'רבי לייב': "הרמב"ם אומר שאסור לגנוב, כי הגניבה משבשת את סדרי העולם ואני אומר, שאסור לגנוב כי אתה ואני יודעים ומרגישים שאסור לגנוב, ואידך זיל גמור". במלים אחרות, נדמה שאפשר לומר שעיקר תורתו של 'רבי לייב' מבוססת על אספקלריה שלו 'שצלם האלוקים'.

¹ הספר על שלשת חלקיו נמצא בתקליטור 'אוצר החכמה'.

² את דרכו בהנהגה הוא התחיל בישיבת הערב 'המתמידים' לילדי הישוב הישן בירושלים, שהתרחבה והלכה, נעמדה לה ונזקפה בגאון ובתפארת ונהייתה לאחת הקהילות המפוארות בישראל. הקהילה ידועה כיום בשם 'קהל עדת ירושלים' שרבי לייב משמש לה כאב, מנהיג, מורה דרך ופטרון. הכרת פניהם של בני הקהילה, הבאה לידי ביטוי באורח חיים נינוח, מאוזן, רגיש ומתחשב, מעידה בהם כי מפרי חינוכו של 'רבי לייב' הם.

שבאדם הוא 'רגשותיו ותחושותיו הפנימיות'. התורה מכוונת את האדם לטפח את רגשותיו הנעלות, לשמור על טהרתם, ולהקפיד על איזון תמידי ביניהם.

הפצת מעייניו חוצה

רבי לייב' כשלעצמו, משוכנע עמוקות באמיתת דבריו ובהלך רוחו. כך הוא קורא את סיפורי התורה וצווייה, כך הוא מפרש את המשניות, וזה מה שהוא רואה בדברי התלמוד. אין הוא זקוק 'לתניא דמסייעא' ממפרשים והוגי דעות, וכיהודה ועוד לקרא הם עבורו.

אך לא כן תלמידיו שומעי לקחו, שמשתדלים ליצוק את דבריו לתוך מסגרות תורניות מקובלות, ספק לשם שכנוע עצמי, ספק לשם שיווקם. בשנים האחרונות מוציאים תלמידיו 'כתב עת' תורני בשם "תורת בקרבם" בו הם מביאים את דברי רבם, משוכתבים ומעובדים, ומוציגים כאל 'חידושי תורה' בעניינים שונים על פי מיטב המסורת של כתיבת חידושי תורה.

גרעינים יסודיים מתורתו של רבי לייב, פורסמו לפני שנים ספורות במחברות שהפיצו 'מתנגדיו' שלקטו (לשם קנטור) פנינים חשובים מתוך דרשותיו הרבים.

מצד אחד עומדת לה תורתו של 'רבי לייב' בקרן זוית וציבוריים תורניים גדולים אף אינם יודעים על קיומה. מהצד האחר פנינים רבים מתורתו מצאו את מקומם בקרב רבים מבני התורה, והשפעתו ניכרת במעגלים שונים בקרב כלל בני התורה.

מאמר ראשון

תוכנה של 'נטילת לולב' וטעם מצוותה

בגליון של חג הסוכות (בכתב העת 'תורת בקרבם' גליון 12 תשס"ג) תחת הכותרת "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" ערכו תלמידיו "מתוך מאמרי רבנו" מאמר ארוך ומפורט על תוכן מצוות נטילת ארבעת המינים, בגדרי לקיחתם וביאור עניינם.

תמצית דבריו של 'רבי לייב' שם הם שמהות נטילת ארבע מינים הוא 'צורת הבעה של שמחה'. הוא מוכיח מלשון הכתובים ומדברי חז"ל שנטילת המינים הם צורת ביטוי של 'שמחה', הוא מביא מהנביאים ומדברי חז"ל שהיו רגילים בזמנם לרקוד עם ענפים ובדי אילן. על סמך זה הוא טוען שזהו מה שצוותה תורה; לעשות חג בזמן האסיף ולשמוח לפני ה' בכל מיני שמחה וביחוד בנטילת מיני האסיף בידם ונענועם. אלו דבריו שם:

"ותוכן עניינה של לקיחה זו, על פי פשוטו, שעל ידי נטילת ארבעת מינים אלו, אנו באים לבטא את שמחת האסיף, שנתן לנו ה'... והיינו דנוסף על שאר השמחות שציוונו ה' לשמוח לפניו בחג, בשלמי שמחה, ובכל מיני שמחה, נצטוונו גם לבא לפני ה' בארבעת המינים, ולשמוח לפניו עם מיני גידולי קרקע אלו... נטילת צמחים הדורים, היא מסממני השמחה, כשם שיש מיני שמחה של ריקוד ושירה וכדומה, יש גם דרך הבעת שמחה על ידי נטילת מיני צמחים רעננים והדורים, שאוחזים בהם ושמחים על ידם..."

ומה שנבחר ונקבע בתורה דווקא סוג שמחה זו, של נטילת צמחים, יתר על שאר מיני שמחות, כגון ריקוד ושירה. היינו משום שסיבת השמחה, הוא לרגל 'חג האסיף' מחמת ברכת ה' את הארץ, בתבואה ובפירות, בגורן וביקב. על כן קבעה תורה שתהיה השמחה מעין עניין הברכה, שנביע את השמחה לפני ה' דווקא עם סוג זה של ביטוי שמחה, על ידי נטילת צמחים הדורים מגידולי הארץ...

מעניין המצוה הוא לנענע, כי כך הוא דרך סדר לקיחה לשמחה שמנענעים בה בעת הלקיחה. שכאשר מנענעים בהם, הוא ריבוי הילול ותוספת שמחה וזה הידור ושלמות

במצוות הלקיחה... וכמו כן מנהג נביאים של החבטות, יסוד עניינים שמחה יתירה. ומצינו בחז"ל שנהגו מנהגי שמחה יתירה בהושענא רבה, דאמרו במשנה מיד תינוקות שומטים את לולביהן ואוכלים אתרוגיהן וברש"י שכך נהגו מחמת שמחה."

נקודות חידוש שבדברי 'רבי לייב'

כל מפרשי הפשט הקדמונים נקטו שהמשך הכתוב 'ושמחתם לפני ה' אלו קיכם שבעת ימים' חוזר על לקיחת המינים ואין בכך משום חידוש. 'רבי לייב' מדבר מסביר מהי השמחה הטמונה בלקיחת המינים, ואומר שנטילת מיני צמחים ביד, היא צורה ידועה ומוכרת של הבעת שמחה בשיר וריקוד, וזה מה שנצטוונו בחג האסיף, לקחת מיני צמחים הדורים ולרקוד אתם בנענועם ולשיר אתם את ההלל לפני ה'.

נקודת חידוש נוספת שבדבריו הוא בכך שהוא לוקח את הבנתו במהות המצווה וטעמה, ועמה הוא מפרש את המשניות ואת עיקרי הדינים של התורה שבעל פה. גישה זו מהווה פריצת דרך בהבנת התורה שבעל פה, וכל אוהב תורה מתגעגע לדעת אם הצליח דרכו בכך או לא? ועל כך בדיון שלפנינו:

(א) הלולב בתורה-שבכתב: 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם'

1. פירושו אצל חז"ל

בדיון שמתנהל על 'פשוטו של מקרא' מצוי הוא בקדמונים שיפרשו בשונה מדברי חז"ל בתורה שבעל פה. סיבות רבות לכך, ולקחים רבים נלמדים ממנה, וכבר דשו רבים בזה ואין כאן המקום לפרט. אבל כל זה אפשרי כשהנידון הוא עומק פשוטו של מקרא, אבל כשאנו עוסקים בתורה שבעל פה במשנה ובגמרא, אין לנו בפירוש המקראות אלא מה שפירשו חז"ל, כי על פירושים אלו בנויים דבריהם והלכותיהם.

לכן תחילה יש לבדוק איך פרשו חז"ל את הפסוק 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם' כדי לקבוע על מה מתבססים ההלכות של נטילת לולב.

כך כותב 'רבי לייב' בתחילת מאמרו שם:

"כתוב ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יקוק אלהיכם שבעת ימים: ...והיינו שעם לקיחה זו נשמח לפני ה' שבעת ימים, הרי משמע שנקראת נטילה זו 'ושמחתם'.

וכן מפורש בתורת כהנים כאן – 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים' ולא בגבולים כל שבעה. ומשחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיה לולב נטל במדינה שבעה זכר למקדש. וכן בירושלמי (פ"ג הי"ג) "כתיב ושמחתם לפני ה' אלו קיכם שבעת ימים, אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר. הרי מפורש בדברי חז"ל שהכוונה ב'ושמחתם לפני ה' אלו קיכם' הוא על מצות לולב."

יש כאן גישה תמוהה של העורכים בהבאת דברים חלקיים. כי למקרא הדברים הנ"ל מתקבל הרושם שדעה מוסכמת היא אצל חז"ל שהפסוק 'ושמחתם' מתייחס לנטילת ארבעת המינים. ואין הדבר כן, אלא שתי דעות הם בחז"ל, וזה לשון הירושלמי שם: **"כתיב 'ושמחתם לפני ה' "**

אלוקיכם שבעת ימים' אית תניי תני, בשמחת לולב הכתוב מדבר. אית תניי תני, בשמחת שלמים הכתוב מדבר³.

לגופו של עניין, יש לנו דעה בירושלמי שמפרשת את 'ושמחתם' על שמחת שלמים. יש להניח שאילו היתה נטילת המינים בעיני בעל דעה זו עניין של שמחה, הוא לא היה צריך להוציא את הכתוב מפשוטו ולפרשו על 'שמחת שלמים'. אם כן לא זו בלבד שלדעה זו אין לנו הוכחה מהכתוב שנטילת המינים עניין של שמחה הוא, אלא אף יש לנו הוכחה לכאורה שלדעה זו אין בנטילת המינים עניין של שמחה.

דעה זו שהכתוב מדבר על 'שמחת שלמים' הובאה בירושלמי ביחס שווה לדעה שכוונת הכתוב לשמחת לולב. במצב כזה מחייב אתנו לכאורה, לפרש את כל דיני הנטילה, שיתאימו לשני הדעות. וכל קשר מהותי בין מהות השמחה שיש בנטילת לולב, לבין עיקרי הדינים שלה, כמו נענועים, ואמירת הלל עליה, הוא 'אליבא דחד תנא'.

יתר על כן, הרי הגמרא מלאה עם משא ומתן תלמודי על דיני הנטילה, בהנחה שאצל חכמי התלמוד לא הוכרעה השאלה על מהות נטילת המינים, מחייבת אותנו שלא להתנות את הבנת דיני הנטילה בשאלת מהות הנטילה שנחלקו בהם התנאים.

2. דעת הרמב"ם

הרמב"ם במורה הנבוכים בפרקים על טעמי המצוות, וכן בהקדמתו לספר המצוות ובמנין המצוות, אומר במפורש שמהות מצוות נטילת ד' מינים וענינים הם ריבוי שמחה. וכך הוא כותב:

ספר המצוות מצוה קסט: "שצונו ליטול לולב ולשמוח בו לפני ה' שבעת ימים". גם בשורש י"א הוא מביא את נטילת ד' מינים כדוגמא למצווה עם כמה חלקים (ד' מינים) שנמנית למצוה אחת, כי מטרתה אחת. ואלו דבריו: "כמו מה שצונו שנשמח לפני ה' היום הראשון⁴ מסוכות, ומבואר שהשמחה ההיא תהיה בלקיחת כך וכך" כלומר שנטילת המינים כולם מביאה לידי עניין אחת שהיא שמחה הנדרשת.

אולם הרמב"ם לא הסתפק בריבוי השמחה שיש בלקיחת המינים, אלא חיפש תוכן סמלי וערכי בנטילה זו. וכך הוא כותב במורה הנבוכים חלק ג' פרק מ"ג: "והנראה לי בארבעת מינים שבלולב, שהם שמחה, בצאתם⁵ מן המדבר אשר היה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות, אל מקום האילנות נותני פרי והנהרות. ולקח לזכרון זה הנאה שבפירות האדמה, והטוב שבריחו, והיפה שבעליו, והטוב שבעשבים ג"כ, ר"ל ערבי נחל וכולי"

כלומר, אף שהרמב"ם בהחלט ראה את נטילת מיני צמחים כפעולה ספונטנית של שמחה בזמן האסיף, אבל כשהוא דן במטרות התורה, חיפש משמעות תוכנית וסמלית בנטילה ואת זה הוא מצא בזכרון מצב היהודים במדבר בצאתם ממצרים, והמעבר לארץ זבת חלב ודבש. זה מתקשר כמוכן לדעתו שהסוכה באה לזכרון למצב הקשה שהיה לישראל במדבר מתוך מטרה 'לזכור את מי הרעה בימי הטובה' עיי שם.

³ המשך דברי הירושלמי שם מוקשים, ויש מהאחרונים שרצו לפרש שלמ"ד בשמחת שלמים, היינו 'אף' בשמחת שלמים. ושערי דוחקים לא ננעלו.

⁴ אין הכוונה ברורה, שכן הפסוק על לקיחה ביום ראשון, ועל שמחה של שבעת ימים.

⁵ העתקתי על פי תרגום 'אבן תיבון'. וכן אצל שוורץ: "שהם (הבעה של) שמחה וחדווה ביציאתם...". לפי תרגום זה נטילת המינים כשלעצמה היא אקט של שמחה ונצטוונו בה לזכרון וכו'. הרב קפאח תרגם: "שהיא שמחה וששון על יציאתם..." ואין משמעות המשפט ברורה.

יותר ממה שאנו למדים מהטעם הספציפי של הרמב"ם על נטילת המינים, אנו למדים מעצם העובדה שהוא חיפש משהו מהותי וסמלי בעל משקל היסטורי שאמור להקנות דעה או מידה לישראל המקיימים אותה.

3. דעת הרמב"ן

הרמב"ן בפירושו לתורה נוקט בצורה פשוטה וברורה שנטילת ארבעת המינים הם דרך ביטוי של שמחה בזמן האסיף. הרמב"ם אף מביא את דברי חז"ל שנטילת המינים הם כדי 'לרצות על המים' ודוחה אותם לדרך האגדות. ואלו דבריו שם (ויקרא כג, לט-מ):

"אכן ביום חמשה עשר לחדש השביעי הזה, בעבור שהוא עת אספכם את תבואת הארץ, תחוגו את חג ה' בשבעת ימים: והוסיף לומר בכאן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון - שתשבתו ותנוחו בהם כאשר פירשתי.

ואמר עוד שתוסיפו לשמוח לפני השם בלולב ואתרוג שבעת ימים, כי הוא זמן שמחה שברך השם אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח לפניו. וטעם תחוגו את חג ה' - שתחוגו לפניו לתת הודאה לשמו על מעשיכם אוסף כי בא... וכל האזרח בישראל ישבו בהם, לומר שיעשו חג שבעה בלולב ושמחה ובסוכה."

(מ) "בטעם המצוה הזאת אמרו על דרך האגדות, שהמינין הללו באין לרצות על המים.

ועל דרך האמת: פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה, ובא חטא אדם הראשון, שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל, והנה החטא בו לבדו, ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים..."

הנה מבחינת 'פשטא דקרא' דעת הרמב"ן ברורה שבנטילת המינים יש משמעות טבעית של מעשה שמחה בזמן האסיף וכדברי רבי לייב. אולם הרמב"ן מוסיף פירוש על דרך האמת שהוא עניין ריצוי, והשאלה היא מה המעמד שנתן הרמב"ן לדרך האמת מבחינת התורה שבעל פה? כלומר עד כמה תלויים הדרשות הלימודיות והמשא ומתן התלמודי בפירוש על דרך האמת של המצוות?

4. דעת החינוך

בעל החינוך מודע לטבע השמחה שמשרים נטילת המינים על האדם, אבל אין זה סיבה עבורו למצוות התורה. אדרבא לדעתו טעם המצווה לתת גבול לשמחה על ידי עשיית מעשה הזכרה לפני ה', ואלו דבריו:

"לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף, וצוה האל לעמו לעשות לפניו חג באותו העת, לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו.

ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלהים בעת ההיא, ציונו השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו. והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח, כמו שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פיו, וידוע מצד הטבע כי ארבעה המינין כולם משמחי לב רואיהם. ...וחג הפסח אין צריך הזכרה בלולב, שהרי מצה ומרור וגופו של פסח בין ידינו... זהו הנראה לי בענינים אלו על צד הפשט." (ספר החינוך שכד)

במאמר הנ"ל הרגיש העורך שבעל החינוך אינו רואה את השמחה כמטרה בנטילת המינים ואחר שהביא שם את דברי הרמב"ן הוא מסיים: **"ועיין בספר החינוך שכתב כעין זה"**. יש לבקר בחריפות הטעיה מסוג זה, כי הלא דעת החינוך ברורה שנטילת המינים היא מעשה זכרון לפני ה' אלא שעשתה התורה שיהיה המזכיר ממין המשמח כי עת שמחה היא.

(ב) מצוות לולב בתורה שבעל פה

1. טעם נטילת ד' מינים בדברי חז"ל

ככלל, אפשר לומר שבעוד ש'שפשטא דקרא' מורה על כך שנטילת לולב הוא טקס השייך לשמחת החג, הרי שסתימת דברי חז"ל מלמדים על כך שנטילת ד' מינים היא מעשה ריצוי וצורת תפילה על המים, שיגיעו בעתם, בשנה החדשה.

מדוע בחרו חז"ל להדגיש את עניין הריצוי והתפילה שבנטילת המינים, ונטשו את עניין השמחה העולה מן המקרא? האם זה בגלל שפרשו את 'שמחתם' על 'שמחת שלמים'? לא מצאתי דבר בזה לרבותינו הראשונים. ואולי זה קשור לדרך קיום המצוה בגלות לעומת קיומה בזמן שישראל שרויים על אדמתם?

כך שנינו במסכת תענית דף ב, ב:

"מאימתי מזכירין על הגשמים: רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב וכו' אמר רבי אליעזר: הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים. כשם⁶ שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים - כך אי אפשר לעולם בלא גשמים"⁷. כלומר: יש ללמוד הזכרת גשמים מנטילת לולב ששניהם באים לרצות את ה' שיתן מים. ואיך מרצים על המים בד' מינים? שאנו פונים אל ה' ואומרים: כשם שד' המינים הללו אי אפשר להם שיבאו לעולם בלא מים ואנו עובדים לך בהם, כך הורד גשמים לצרכנו, כי אי אפשר לעולם להתקיים בלי גשמים.

דברי רבי אליעזר נמצאים גם בירושלמי תחילת מסכת תענית **"טעמיה דר' אליעזר, על ידי שארבעת מינים הללו גדילים על המים לפיכך הן באין פרקליטין למים"**. כלומר, ד' מינים אלו נבחרו לעבודת היום, כי הם גדלים על המים ולכן לוקחים אותם לסגור על המים.

2. הסברו של רבי לייב' לדברי הגמרא

רבי לייב' מזכיר את דברי הגמרא ופותר אותה בלא הסבר מספיק, וכך הוא כותב:

"אך מה שנבחרה דווקא סוג שמחה זו, מכל מיני השמחה, הוא מחמת שהם גידולי קרקע, והם ממין האסיף של תבואת הארץ, שעליו באים לשמוח לפני ה' בחג.

והיינו שאמרו בגמרא, הואיל וארבעת מינים הללו אינן באין אלא לרצות על המים, וכשם שארבע מינים הללו אי אפשר להם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים. כלומר שנבחרו מינים אלו מחמת שאנו באים בחג להודות ולרצות על המים, שהם הסיבה המביאה את האסיף, וכדכתיב ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. על כן נבחרו מינים אלו שהם צמחים שגדלים על המים, לקחת אותם ולשמוח עמהם לפני ה'."⁸

⁶ כך הוא הנוסח ברוב כתבי היד. בדפוס וילנא נוסף ו"ו "וכשם".

⁷ כך הוא "גשמים" בכל כתבי היד. בדפוס וילנא "מים".

אין הדברים בקטע זה ברורים כל הצורך. כי על השאלה מדוע נבחרה סוג זה של שמחה? הוא כותב מפני שהם ממין האסיף, ולכן טבעי הוא להשתמש בו לבטא את שמחת האסיף. ומה כל זה קשור לריצוי על המים? ומה שהוא כותב "כלומר שנבחרו מינים אלו מחמת שאנו באים בחג להודות ולרצות על המים" זהו משפט חסר וסותר את דבריו הקודמים.

3. פירוש דברי הגמרא אצל בה"ג

דברי רבי אליעזר בטעם מצוות ד' מינים מובאים בהלכות גדולות ריש הל' לולב עם תוספת נופח כלהלן: (הילסימר תשל"ב) "מאי טעמא אמר רחמנא עיבידו הושענא בחג הסוכות? תניא רבי אליעזר אומר הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים, כשם שארבעת מינין הללו אי אפשר להם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא גשמים. ובהוא אגרא דטרחין ישראל ומייתו הושענא ואתרוגא ומברכין עליהו קמי הקב"ה, מידכר להון זכותא ומחית להו מיטרא בעידיה".

מדבריו: "בהוא אגרא דטרחין ישראל ומייתו הושענא ואתרוגא ומברכין עליהו קמי הקב"ה" יש ללמוד לכאורה שאין הנטילה בעצמה 'תפילה על הגשמים' אלא שהריצוי לגשמים היא 'השכר' על הטרחה בקיום דבר ה' - בדבר שאי אפשר לו בלי מים - והברכה אליו⁸. מהי אם כן המשמעות הפנימית של הנטילה עצמה? אי אפשר לומר שיש בה עניין אחר, שכן אין מקום לשאלתו: "מאי טעמא אמר רחמנא עיבידו הושענא".

4. מהות המצוה ביחס למטרתה

אלא, וכאן אנו מגיעים לנקודה עמוקה יותר, והיא החלוקה בין מהות הדבר לבין מטרתה. שלא תמיד הם זהים. אפשר שמהות המצוה היא משהו אחד, ומטרתה בעניין אחר.

ולדוגמה ניקח את מצוות השמחה בחג: מהות המצוה ברורה ופשוטה 'להיות שמח בחג' ואף שמצוה זו נוצקה בחלקה למסגרות, כמו שלמי שמחה, ואכילת בשר ושתיין יין, עדיין מהותה לא השתנתה והיא 'להיות שמח'. אף על פי כן, כשאנו דנים במטרתה של המצוה, אפשר שמטרת השמחה היא איחוד המשפחות וחיזוקם, כי דרכה של השמחה להעשות עם כל המשפחה, ומטרת התורה היא לחזק את הקשר המשפחתי של האדם שהיא הנותנת לו את היציבות הנפשית. אפשר שהחגים והשמחה תופעות טבעיות הם, והתורה באה לכוון אותם שיהיו לזכר יציאת מצרים וכו'.

אפשר שיהיה גם הפוך: נניח איסור לבישת שעטנז, אפשר שזוהי מצווה 'שמעית' כלומר שאין בבגד השעטנז ולא בלבשתו כל דבר רע, אלא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה עליהם חיובים בעשה ואל תעשה כדי לשלם להם שכר על היותם עושים דברו, בזה ובבא. והיות שהשעטנז הוא מצוה השייכת לבגדים, מתוך מדה כנגד מדה ישלם ה' שכר לשומרים מצוה זו שיהיה להם בגד ללבוש לשם ולתפארת.

נדמה שאצל בעל הלכות גדולות, נטילת ד' מינים היא מן המצוות השמעיות, (האמת היא שיש גם בזה הרבה רמות והבדלים בין הראשונים השונים) ולכן הבה"ג מדבר רק על השכר של המצוה. מאידך אפשר גם לפרש כמו 'רבי לייב' שד' מינים הם אקט של שמחה, אלא שזהו פירושה הטבעי של המעשה, ולא טעם המצוה כי אין זה בכלל מטרות התורה להרבות במעשים של שמחה. ולכן אפשר למשל שהתורה דווקא רצתה להגביל את המעשים הטקסיים של השמחה, והגבילה את

⁸ מעניין שבהלכות לולב לרבי יצחק אבן גיאת ובספר המנהיג הסיום הוא: "לפיכך צוה הקב"ה להרצות בד' מינים הללו לפני המקום כדי שיתרצו לפניו וירדו להם גשמים בעתם" לנוסח זה משמע יותר שהריצוי לגשמים היא בנטילה עצמה.

המינים רק לכדי נטילה מדודה, ועוד נדבר בזה, בכל אופן נראה יותר שאין הבה"ג עוסק בטעמי המצוות במובן היסודי והפילוסופי של העניין אלא במעגל השני או המעשי של הטעם.

ג) הנענועים ומשמעותם

1. אצל רבי לייב'

ונראה שמעניין זה, נובע מצוות הנענועים שנתבאר בגמרא שהנענועים הם בגדר שיירי מצוה. והיינו שמאחר שעיקר מצוות נטילת לולב, תוכנה הוא הבעת שמחה לפני ה', על כן הלקיחה המהודרת והשלימה, הוא כאשר מנענעים בהם, שבזה יהיה תוכן המצווה בשלמות, כאשר נביע יתר שמחה על ידי נענועים.

ולכן נקראים הנענועים שיירי מצוה, שהוא הידור וחיזוק של מעשה המצוה. כלומר שאין מצמצמים שמחת הנטילה בהגבהה בעלמא, אלא עוד מהדרים ומנענעים את המינים שבזה יש תוספת שמחה בלולב (שם).

עניין הנענועים כבר נתבאר, שהוא שלימות במעשה המצוה של נטילת לולב, דכיון שהנטילה עצמה תוכנה הוא הבעת שמחה לפני ה' ושמחתם לפני ה' אלוקיכם הרי מעניין המצוה הוא לנענע כי כך הוא דרך סדר לקיחה לשמחה שמנענעים בה בעת הלקיחה. שכאשר מנענעים בהם, הוא ריבוי הילול ותוספת שמחה, וזה הידור ושלמיתות במצוות הלקיחה. (שם)

2. מהות הנענועים אצל חז"ל

"שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם על גבי שני הכבשין ומניח ידו תחתיהן ומניף ומוליך ומביא מעלה ומוריד. שנאמר אשר הונף ואשר הורם. אמר ר' יוחנן מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. במערבא מתנו הכי אמר ר' חמא בר עוקבא א"ר יוסי ברבי חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים. אר"י בר אבין ואיתמא ר"י בר זבילא זאת אמרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות וטללים רעים. ואמר רבא וכן בלולב. רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייטי ליה אמר דין גירא בעיניה דסטנא ולא מלתא היא משום דאתי לאיגרוי ביה." (סוכה לז, ב – לח, א)

הנה נחלקו האמוראים בטעם 'מוליך ומביא ומעלה ומוריד' שלדעת ר' יוחנן היא מרמזת על קבלת עול מלכות שמים (או משהו דומה לו), ולדעת ר' חנינא היא באה לעצור רוחות רעות וטללים רעים. ומדברי שניהם נלמד שלא כדברי רבי לייב' שמהות הנענוע היא צורתה השלמה של ביטוי השמחה של הנטילה.

אלא שכבר נחלקו הגאונים והראשונים, האם מוליך ומביא המוזכר בגמרא היא הנענוע שהמשנה מזכירה, או שעניין אחר הוא ויש להניף את הלולב ואחר התנופה יש לנענע אותה. לפי זה אפשר לפרש את עניין הנענועים ומהותם בשונה מעניין התנופה. בכל מקרה, דברי רבי לייב' אינם מתיישבים לפי דעת רבים מן הגאונים והראשונים.

3. דברי רבי לייב' על דברי הגמרא

אמנם מה שמנענעים באנא ה' יבואר על פי דברי הגמרא שם: תנן התם שתי הלחם וכו' ומוליך ומביא ומעלה ומוריד... מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים וכו'. שירי מצוה מעכבין את הפורענות, שהרי תנופה שירי מצוה היא, ועוצרת רוחות

וטללים רעים, ואמר רבא וכן בלולב. הרי מבואר שבשכר הנענועים מביא הקב"ה ישועה, משום שהם שיירי מצוה. ונראה שזה הטעם שמנענין באנא ה' הושעה נא, מכין שבשכר הנענועים מביא הקב"ה עלינו ישועה לכן מנענין בעת שמבקשים על הישועה, שמצוות הנענועים תסייע לקבלת תפילתנו.

כלומר, הוא מפרש את דברי ר' חנינה שעכבת הפורענות, אינה אלא שכר הנענוע ולא מהותה ושורשה. דבר זה הוא קודם כל דוחק ועיקר חסר מן הספר.

מה עוד איך יפרנס את דברי ר' יוחנן שהנענועים הם לשם תנופה לה', מה שכר שייך בזה. ועל כרחך שהמחלוקת שלהם הוא בעיקר משמעות הנענוע ולא בשכר העולה ממנה.

4. הנענועים אצל רבי גדליה נדל

ארבעת המינים שייכים למצות השמחה בחג הסוכות, "ולקחתם לכם וכו' ושמחתם לפני ה' אלוקיכם". עברה שנה, גדלו הפירות, אדם אסף את יבול. ארבעת המינים מציינים את הרעננות של עולם הצומח, יש בהם יופי וחיות, תשמח בהם על מה שהקב"ה נתן לך. אך תמיד צריך להתפלל על העתיד. "וגילו ברעדה". הנה באה שנה חדשה, אחרי החג תצטרך לחורש ולזרוע, מי יודע אם יהיו מספיק מים, אם היבול יגדל שוב כמו שצריך. הערבה – כאשר קוטפים אותה מן האילן היא רעננה, עוד יותר משאר שלושת המינים, אבל עד מהרה היא נובלת ומתייבשת. הערבה צריכה את המים יותר מכולם. ביום האחרון של החג, הושענה רבה, מרבים בתפילה על העתיד, עם הערבה ביד, ואף הערבה עצמה כביכול מתפללת. בחוץ לארץ, אשה שהיתה בצרה, שהיה לה ילד חולה, היתה באה לבית הכנסת, וחובטת את ראשה בארון הקודש. זוהי תפילה! כך יכולה מידת הדין להתהפך למידת רחמים. (מתוך הספר 'בתורתו של ר' גדליה')

אצל ר' גדליה אנו מתקרבים יותר לכאורה לרוח המקרא מחד, ולדברי חז"ל מאידך. כי שניהם קיימים בנטילת המינים, השמחה והתפילה, כפי שמתוארים יפה בלשונו.

במאמר מוסגר

העובדה שחז"ל דקדקו בזמני הנענועים וסדרן, אינו מחייב לראותם כמין טקס מדוקדק, כי יתכן שסיבות שונות הביאו את חז"ל לצמצם את מעשי המצות ולהכניסם תחת גדר וסייג, אף שמטבען הן פעולות ספונטניות ואין בהם גדר וסייג. כך לפחות ראו זאת הגאונים ויש ללמוד זאת מהתבטאות אגבית ב'פירקוי בן באבוי' (בריש תקופת הגאונים) שכותב (גנזי שכטר עמוד 558): "ועוד שנו חז"ל היכא מנענעם, ומה ניענוע נתנו לו חז"ל שיעור, המוסיף אות אחת על מטבע חכמים על אחת כמה וכמה שאסור להוסיף אות אחת".

מהות מצוות ליל פסח וטעמים

א) הרעיון המרכזי

בגליון חג המצות (ניסן תשס"ב) מאמר ראשון, תחת הכותרת "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" מבאר 'רבי לייב' את משמעות ליל ט"ו על מצוותיו ומנהגותיו. הרעיון המרכזי שבדבריו הוא, שבלייל פסח נצטוונו לחגוג את חירות הגוף וגאולת הנפש בסעודת מלכים ושרים בבשר צלי, בלפתניו ובריבוי תבשילים.

כל מצוות הלילה גינוני חירות הם לדעתו, ודרך מאכל של מלכים הוא: (1) אכילת בשר צלוי, דרך בני מלכים ושרים הוא. (2) אכילה על השובע, דרך גדולה הוא שלא נאכל מתוך רעב. (3) הבאת הזבח בשלמותו על קרבו וכרעיו, עניין עשירות וגדולה הוא. (4) אין לשבור עצם, כי אין זה כבוד לבני מלכים לגרר עצמות ולשברם. (5) איסור נותר, כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשיליהם מיום אל יום. (6) הסיבה, אכילה דרך מלכות הוא. (7) אכילת מרור, דרך אכילת צלי הוא להוסיף דבר חריף להחשיב אכילתו. (8) הבאת שני תבשילים לשולחן, דרך גדולה ועשירות הוא. (9) סיפורי הנסים, מדרכי סעודת החירות, לספר על הנפלאות שהביאו את החירות, (10) ומתוך הסיפורים, בה ההלל וההודאה לקב"ה שהביאנו על המקום הזה.

1. החידוש בדבריו

אף שלרוב דבריו הוא מביא אסמכתא מהמקורות, אין ספק שגישתו הכללית היא חדשנית ואף נועזת והיא מאפיינת את גישתו הכללית של 'רבי לייב'. כי בעוד שאנו עסוקים ברוב ימינו ועטופים ברוב בנינו בזכרון העבר ושימורו, וליל ט"ו עולה על כולם ברוב מעשים וטקסים לשחזר את העבר, הרי ש'רבי לייב' עוסק בליל ט"ו בחגיגת ההווה. מצוות הלילה לא באו לדבריו כדי לחזק את הזכרון, שיצורב את תודעתנו, שיחזק את לבבנו, שישפיע על מעשינו להיותם מכוונים לעשות רצון קוננו. אלא אנו, בניו של הקב"ה, חוגגים בכל שנה את אשר בחר בנו לעם ואשר בחרנו להיותו לנו לאלוקים. זוהי חגיגה אמיתית וטבעית, לא למען משהו אחר, אלא תכליתה בקיומה, כי אנו באמת שמחים ועליזים על כך. מצוות הלילה מטרתם להעצים את המסיבה, ולהאדיר את החגיגה, במאכל ומשתה, בגינונים ובסיפורים.

'רבי לייב' דוחה את הזכר ל'וימררו' את חייהם של רבן גמליאל, כטעם מרכזי של אכילת המרור, אין לדבריו להכניס מרירות בשמחת החירות, את דברי רבן גמליאל מפרש כטעם פנימי בבחירת סוג המאכל החריף שעיקרו לחשיבות המאכל.

2. החזרת עטרה ליושנה

מבחינתו של 'רבי לייב' הוא מחזיר את העטרה ליושנה, כמו שכל יהודי חש והרגיש בזמן שישראל היו שרויים על אדמתן ובית המקדש היה בנוי במקומו. לא חגגו אז לזכר משהו אחר, אלא חגגו את ה-י'כאן ועכשיו' באמת ובתמים את היותם עם ה'. גם בזמן הגלות אפשר לדעתו וראוי לקיים את המצוות במובנם הראשוני. זהו מה שצונו אותנו חז"ל בתורה שבעל פה, וכל הפרשנויות האחרות מחטיאים לדעתו את מטרת התורה.

ב) מקורות ושוברים:

1. תורה שבכתב

יסוד מצוות הלילה באספקלריית 'רבי לייב' הוא 'חגיגה של סעודת בשר קרבן הפסח'. היות שהבשר הוא 'בשר קדשים' אומר 'רבי לייב' שהיא נחשבת "סעודה שעורך לנו ה' ממאכלי שולחנו, סעודה לכבוד שמחת הגאולה". ומניין לו שעיקר האכילה היא בשר הפסח? הנה דבריו :

"עיקר חשיבות סעודת הלילה, ומצות האכילה המרכזית, הוא מצוות אכילת הפסח. כמו שנאמר "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה". כל אחד מישראל חייב לאכול כזית מבשר הקודש של הפסח, ולהשתתף בסעודת הפסח – סעודת ה'." (תורת בקרבם עמוד ג)

כדרכם של כל המאמרים בספר, אף מאמר זה בנוי בצורה של הרצאה, ואף שהוא מלא בראיות וסימוכין, חסר בו המשא ומתן לעומקם של הרעיונות על מקורותיהם. על טקסט של הרצאה קשה לעשות ביקורת נקודתית, כי הטקסט אינו עוסק בנקודה אלא ברוח הכללית של הדברים. בכל זאת, נדמה שהקטע הנ"ל חורג גם בטקסט של הרצאה.

בעל המאמר מוכיח שעיקר חשיבות הסעודה היא בלילה מהפסוק "ואכלו את הבשר בלילה הזה". וכאן הבן שואל, וכי זוהי הדרך להביא פסוק מקוטע, כדי לשמור על אוירת ההרצאה? הלא לשון הכתוב הוא: "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה צִלִּי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרָרִים לֹאֲכָלָהוּ: וְאִם 'רבי לייב' משוכנע בפשט הכתוב שהמצות עם המרור הם נספחים לבשר, אין לצטט חצי פסוק אף לא בתוך הרצאה.

לגופו של פסוק, הרמב"ן מסתפק האם צריך להפסיק אחר המלה ומצות, ואז אכילת הבשר והמצות הם שווי משקל. או שצריך להפסיק אחר המלה צלי אש, ואז המאכל העיקרי הוא הבשר, שיש לאכלו עם מצות ומרור. הרמב"ן מביא את דברי הגמרא בפסחים שההפסק הוא אחר צלי אש, ובכל זאת מסיק הרמב"ן "ויותר נכון שנאמר כי "ומצות" נמשך למעלה, ואכלו את הבשר ומצות, וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר, והנה צוה באכילת הבשר ובאכילת המצות, ולא צוה באכילת המרורים, רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים". ולא שרבי לייב משועבד לרמב"ן, אבל משועבד הוא להזכירו ולהסביר מדוע הוא חולק.

לגופו של עניין, חפשתי בתקליטור התורני את המלה 'בשר' ואת המלה 'לחם' בהפרש של כמה מלים, ועלה ביד הפסוקים במילואים: "וְאָכַל אֶת־הָאֶרֶץ וּבָנִיו אֶת־בָּשָׂר הָאֵל וְאֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בָּסָל. וְכֵן הַפְּסוֹק בַּמַּלְכִּים אֲצַל אֱלֹהֵיהֶם הַנְּבִיא: וְהַעֲרִיבִים מִבֵּיָאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בְּבֶקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בְּעֶרֶב וּמִן הַנֶּחֱל יִשְׁתָּה: מִכָּאן יֵשׁ לָנוּ לַלְמוּד עַל שׁוּיוֹן בֵּין בָּשָׂר וְלֶחֶם בַּסְּעוּדָה.

2. ספר החינוך

הטעמים החינוכיים שבשורשי המצוות בספר החינוך, מהווים באופן כללי מקור לגישתו של רבי לייב למהות המצוות ואופן קיומם. גם כאן בטעם המצוות של קרבן הפסח, מביא 'רבי לייב' את דברי בעל החינוך כסמך וראיה לאספקלריה שלו. ואלו דבריו של בעל החינוך :

- **צלי אש** (מצוה יג): וזהו שנצטוינו לאכלו צלי דווקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש, ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות.

- **איסור נותר** (מצוה יד): וזה שנצטוינו שלא להותיר ממנו, הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשילם מיום אל יום, ועל כן אמר שאם יוותר ממנו שישרף כדבר שאין חפץ בו כדרך מלכי אדמה.
- **שלא להוציא בשר בחוץ** (מצוה יט): ומפני שנעשינו בני חורין ואדונים באה המצוה עליו שיהא נאכל במקום חבורה ולא נוציאהו לחוץ כדרך מלכי ארץ, שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברוב עם שלהם. ודלת הארץ בעת יכינו סעודה גדולה ישלחו ממנה לחוץ מנות לרעייהם לפי שהוא חדוש אצלם.
- **שלא לשבור עצם** (מצוה כ): וגם זה גזע מן השורש הנזכר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברים ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים.

3. דעת בעל החינוך

דעת בעל החינוך ברורה ומפורשת שפרטי המצוות של אכילת קרבן פסח, באו לתת לאכילת הפסח צורת אכילה של דרך גדולה וחירות. דעה זו מהווה מקור גדול לאספקלריית רבי לייב על מצוות הלילה.

אבל יש להבחין בהבדל יסודי בין גישותיהם. כי אצל בעל החינוך תחילתו וסופו של מצוות הפסח, הוא **הזכרון!** כך הוא כותב על מצוות הקרבת הפסח במצוה ה': "משורשי מצוה זו כדי שיזכרו היהודים לעולם הנסים הגדולים שעשה להם השם ביציאת מצרים שהוציאנו מעבדות". ובמצוה האחרונה בעניין הפסח (מצוה כ') הוא מסיים: "ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו בה באותה שעה, ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם". כלומר, לדעת החינוך אנו עושים מעשים המסמלים גדולה וחירות, כדי שנקבע בלבנו את המעלה הגדולה שהגענו אליה בצאתנו ממצרים.

4. אספקלריית 'רבי לייב'

לא כן אצל 'רבי לייב' שהגדולה והחירות הם כאן ועכשיו. אנו חוגגים את המצב הקיים שהוא היותנו עם סגולה, והסיבה שאנו חוגגים בלילה זה, הוא כי היותנו לעם התחיל בתאריך הזה. ומדוע אנו חוגגים? לא כדי שנקבע משהו בלב, אלא אנו חוגגים כי זהו התפרצות חגיגת מחויבות של כל בעל לב החש את הרוממות של עם סגולה. וכך הוא כותב שם:

- אחר ההתבוננות נראה, כי כל המצוות הללו כולם, שייכים למכלול אחד של מצוות, המרכיבים יחדיו ענין כללי ויסודי אחד שהוא התוכן המרכזי של כללות מצוות הלילה, רעיון אחד, הכולל את טעמם של כל מצוות ומנהגי ליל הסדר. עיקר ענין הלילה הוא, "סעודה של חירות". כל המצוות של לילה זה, יש בהם ביטוי לשמחה וחגיגות וחירות.

- ...אמנם יש במצוות אלו גם זכרון וציון לניסי ומאורעות הגאולה, אולם על ידי מצוות אלו בעצמם אנו גם מבטאים את השמחה והחגיגה על החירות – 'סעודת חירות'. סעודה כזו הבאה על שמחת החירות, עליה גם לבטא חירות, וראוי שתהיה מעוטרת עם כל סממני החירות. הן במאכלים המזכירים את הגאולה והחירות, כמו פסח מצה ומרור. והן בעניני הנהגה של מלכות וחירות, עשירות ורחבות. לסעוד בסגנון שררה וחשיבות, כמו ארבע כוסות והסיבה, תבשילים וטיבולים.

- כלומר, גם מצוות הלילה של אכילת פסח מצה ומרור, הם בעיקרם מצווה של חגיגת 'סעודה'. כלל ישראל עורך בליל זה, סעודת חירות עם כל סממניה. אכילת המצה היא 'סעודה'. הזכרון שבמצה לזכר החפזון, הוא רק הטעם למה נבחר דווקא סוג לחם זה. אבל עיקר הדבר, הוא אכילה וסעודת חירות, לבטא שמחת הנס והגאולה הנצחית, שנעשינו בני חורין.

עוד יש לציין, כי דברי בעל החינוך הוא מקור אך ורק על דברי רבי לייב על המצוות התלויות באכילת הפסח. אבל לא על אכילת מצה, אכילת מרור וסיפור יציאת מצרים.

5. בעל אור-החיים

מקור גדול לאספקלריית רבי לייב על ליל פסח, הוא ללא ספק בעל האור-החיים שמבאר על דרך הפשט שכל מצוות הלילה במצרים היה עניין של חירות⁹.

ומצות על מרורים: "לפי פשט הכתוב לפי מה שראינו שאמר ה' שצריך (א) צלי אש (ב) ושיהיה שלם, זה יגיד שדעת עליון היא להראות בחינת הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליו ולפי זה (ג) גם המרורים שיצו ה' הוא לצד כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אות נפשו. גם בזה יוכר גודל העריבות כשיקדים לפיו מרורים. (ד) גם מה שהזכיר המצות, הוא פרט אשר יכונן חיך אוכל, יטעם לו הצלי. והנה ג' השריגים יטעימו יחד.

6. דעת חז"ל בטעם אכילת מרור

אחר שביאר רבי לייב שאכילת המרור עם הבשר הוא מאכל דרך גדולה וחשיבות, מביא את דברי רבן גמליאל במשנה שאומר "מרור על שום וימררו את חייהם". ועל כך הוא כותב:

"מה שאמרו חז"ל כי טעם המרור על שום שמררו את חי אבותינו במצרים, היינו שלכך בחרה התורה להחשיב את האכילה, במין מרירות דווקא, ולא בשאר ירקות חדים כעין חרדל, כדי לזכור מרירות השעבוד. אבל שורש אכילתו הוא מצד חשיבות אכילת הבשר כענין חרדל הנזכר באכילת מתנות כהונה, מדין למשחה לגדולה. אלא שבאכילת הפסח נבחר דווקא מיני המרורים כדי להזכיר ולציין את הזכרון הזה. דבעינן שתהיה סעודת החירות משולבת עם סממנים כאלו, שגם מזכירים את מאורעות השעבוד והגאולה בעת יציאת מצרים."

יש במשפט "במין מרירות דווקא, ולא בשאר ירקות חדים כעין חרדל" ערפול וחוסר בהירות. ונראה שהכוונה לכך שהתורה בחרה במיני מרירות ולא במיני חריפות, כי בשעבוד מצרים נאמר לשון 'וימררו את חייהם'.

בכל מקרה, כי שופט ישר יבחין בדוחק הגדול לפרש את דברי רבן גמליאל על טעם המרור, רק על טעם בחירת מיני מרורים, במקום מינים חריפים. ובפרט שאין בתורה ביטוי אחר למאכלים חדים או חריפים.

לא קשה לשער שדעתו של רבי לייב הוא שדברי רבן גמליאל אינם פשוטו של מקרא. וכבר כתב האבן עזרא בשמות יב, ח: "אמר אחד מחכמי ספרד, ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור

⁹ למרבה האבסורדיות אצטט את דברי החזקוני במקום שאומר את הדבר ההפוך: "על מרורים, עם מרורים יאכלוהו. כל זה דרך בזיון שיאכלוהו (את אלוהי מצרים) עם דבר רע ומר ולא עם דבר חשוב ומתוק.

מימי היאור, ובעבור שלא ירד שם גשם, כי האויר הוא לח תמיד, על כן מנהגם היה לאכול בשל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל. ואפילו לא היה למצרי אל את לבד, לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת, כי הם רפואה לאוירם". אלא שהאבן עזרא מסיים "ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם". ולא ברור אם בכך שולל האב"ע את הפירוש הקודם כפשוטו של מקרא.

ישנו שאלה, שאולי זה המקום להעלותו, והיא האפשרות שלא כל מה שבא בתלמוד הבבלי הוא המלה האחרונה בתורה שבעל פה. כלומר האם יתכן שיש חולקים על רבן גמליאל בטעם המצוות, אלא שמסיבות מסוימות לא נכתבו במשנה, ובפרט כשאין הדבר נוגע להלכה.

ג) שני תבשילים

1. המקור 'לשני תבשילים'

דין 'שני תבשילים' נמצא במשנה בפסחים דף קיד, א, ובברייתא שם בע"ב ובסוגיית הגמרא שם:

משנה. הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: מצוה. ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח.

...דתניא, רבי יוסי אומר: אף על פי שטיבל בחזרת - מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת ושני תבשילין. וכו'.

מאי שני תבשילין? אמר רב הונא: סילקא וארוזא. וכו'. חזקיה אמר: אפילו דג וביצה שעליו. רב יוסף אמר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. רבינא אמר: אפילו גרמא ובישולא.

2. טעם 'שני תבשילים' אצל 'רבי לייב'

עין רגישה תחוש מיד שהקשר בין זכר לפסח וחגיגה נמצא רק בדברי ר' יוסף שמצריך שני מיני בשר, ואילו לדעת שאר האמוראים אין סיבה לקשור בין שני תבשילים לבין זכר לפסח וחגיגה. מה עוד שאין במשנה ובגמרא כל רמז שדין שני תבשילים אינו נוהג בזמן המקדש, כי לשון המשנה 'ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח' לא באה בניגוד לשני תבשילים, שאם כן היתה המשנה צריכה להזכיר גם את החגיגה.

אולם לא זכינו מי שידרוש טעם אחר לדין 'שני תבשילים'. ואולי מהעדר סיבה אחרת לשני תבשילין פירשו הרשב"ם והר"ן שהטעם 'זכר לפסח וחגיגה' הוא לכולי עלמא. גם הרמב"ם כותב ששני תבשילין נוהג רק בזמן הזה, ומשמע שכל הדין של שני תבשילים הוא זכר לפסח וחגיגה. עד שבא 'רבי לייב' ואמר:

"עיקר התקנה בזה, הוא מטעם דרך שררה וחירות... והיינו משום שבסעודת חירות מרבים במיני תבשילין, וכמו שמצינו דבערב תשעה באב אסור לאכול שני תבשילין, משום שמראה בזה סעודת הרחבה. הרי בסעודת החירות כך היא המצווה, שינהג הרחבה וחירות".

'כאובה פשט' התענגתי על דברי 'רבי לייב' ואמרתי בלבי, הנה רק ראייה פשוטה וחודרת כשל 'רבי לייב' על מהות ליל הסדר יכולה להביאנו לידי פשוטו של דין המשנה.

ד) השוואה עם מפרשים והוגי דעות אחרים

1. דעת חז"ל בטעם אכילת מצה

2. דעת מפרשי הפשט

א) אבן עזרא והרשב"ם:

שני ענקי הפשט, האבן עזרא והרשב"ם סבורים שטעמי מצוות אכילת הפסח, כולם באים בשביל החפזון. כך כותב האב"ע (שמות יב, יא): "וטעם בחפזון, שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח, על כן צוה השם להיותו עלי אש להתבשל מהרה. וכן אמרו אבות הקדושים, אינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא צלי".

כך כותב הרשב"ם (שמות יב, ח): "ואכלו את הבשר בלילה הזה עלי אש וגומר, כל ענייני אכילה הללו דרך חיפזון ומהירות הוא כאדם הנחפז ללכת... ראשו על כרעיו, כל זה דרך מהירות.

על דברי 'רבי לייב' שצלי אש הוא מאכל מלכים, כדאי לצטט את דברי האבן עזרא שמסביר את המושג 'בשל מבושל' שאסרה תורה בפסח (שמות יב, ט): "ויתכן להיות **ובשל מבושל** כדרך המלכים על דרך המשקיות, כי ישימו על האש כלי נחשת רחב, וימלאו חציו מים, וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים מעל המים הרתוחים, וככה יתבשל הבשר. וזה המאכל מועיל יותר מכל מאכל אשר יהיה קרוב את האש".

3. רמב"ם

כך כותב הרמב"ם מורה נבוכים בפרקים העוסקים בטעמי המצוות: (ח"ג פרק מג):

- "אבל הימים הטובים הם כלם לשמחה ולקבוצים שיש להם הנאה שבני אדם צריכים אליהם ברוב, ויש מהם תועלת ג"כ בענין האהבה שצריך שתהיה בין בני אדם בקבוצים המדיניים.
  - ויחוד הימים ההם יש לו סבה. פסח, ענינו מפורסם... אבל אכילת מצה אילו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו ולא היה מתבאר ענינו, כי הרבה פעמים יאכל האדם מין אחד מן המאכלים שני ימים או שלשה, ואמנם יתבאר ענינו ויתפרסם בהתמיד אכילתו היקף שלם.
  - ושני המועדים האלה, רוצה לומר, סוכות, ופסח, מלמדים דעות ומדות, אמנם הדעת בפסח, הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות... אמנם המדות הוא שיהיה האדם מין אחד מן הרעה בימי הטובה, בעבור שירבה להודות להשם ושילמוד מדת ענוה ושפלות, יאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לנו... ונעתקנו מן הענין ההוא לשכון בבתים המצוירים במקום הטוב שבארץ והשמן שבה, בחדש השם וביעדיו לאבותינו.
- הרמב"ם פירש את המצה והמרור כמאכל קשה ופחות, זכר למצב הלא טוב שהיה לנו במצרים. את החגים הוא רואה כצורך טבעי של האדם, והייחוד בפסח הוא הקניית מדת הענוה, ודעה נכונה שהוא יכולת ה' בעולם.

ה) סיכום ביניים

(1) בפירושו למצות 'נטילת ארבעת המינים' בולטת אצל 'רבי לייב' התמקדות יתירה בשמחה וריקוד, תוך כדי הזנחת התפילה והתחינה שעמהם. גם בביאורו למצוות ליל פסח, הוא להוט אחר החגיגה, אלא ששם לא יכל להתעלם לגמרי מהזכרונות, כי הפסוקים וחז"ל מלאים מהם.

על כך העיר שלש נקודות: א) גישה זו אולי מטעימה לטעמי המצוות בתורה שבכתב, אבל מהתורה שבעל פה בתלמוד הבבלי, זה רחוק ולא מסביר לא את עיקרי הדינים ולא המשא ומתן שלהם, וכפי שהראנו בפנים המאמר. ב) ההתעלמות מהמרכיבים הסמליים במצוות, לוקה בחוסר מודעות משוועת לריבוי המרכיבים הקיימים במעשים הרשמיים של בני אדם. גם להבדיל פעולות תרבותיות פשוטות, כמו לדוגמה הושטת יד לשלום, אינם נובעים מסיבה אחת ובלתי ניתנים להגדרה אחת פשוטה, כל שכן מעשיים רשמיים וציבוריים. ג) רעיונות אלו בנויים על שיטתו הפילוסופית של 'רבי לייב' במטרות התורה ובתכלית האדם, שרואה בשמחה, בשלווה ובחגיגות מטרות קדושות כשהם מלוות בתחושת עבדות כלפי ה' ובהכרה במקור השפע עם ההודיה אליו יתברך. אבל הרי כבר ההביל המלך שלמה את כל הנאות העולם, והדמות הנעלית ביותר בתנ"ך שהוא 'הנביא' לא עסק בשמחה ובחגיגות ונחשב 'למשוגע' בעיני ההמון. אולם עניין זה מצריך הרחבה גדולה ועיון רב ולא בכך ההתמקדות במאמר זה.

(2) יפה עשו תלמידיו שומעי לקחו שאספו את הגיגיו של רבי לייב ורעיונותיו, ויצקום לתוך מסגרת תורנית קונבנציונלית כדרכה של תורה. זוהי עבודה של שנים הדורשת מלאכה רבה וחכמה גדולה. אולם היה יכול להיות יותר יפה, אילו היו שומרים על טוהר האמת ולא היו עוסקים בלחפות על דעת רבם בתניא דמסייע ובהעלמת דברים. למה הדבר דומה, למי שיערוך את פירושו של 'האבן עזרא' וישתדל בכל כוחו להראות לו פנים במדרשי חז"ל. אף שהדבר יכול להיות מובן מחשיבה של צרכים פוליטיים קצרי טווח, הרי לגופו של תורה היה עדיף להציג את הדברים ללא ערפול וטיוח.

(3) אנשי ירושלים מספרים על אדם אחד שהרצה לפני הרב מבריסק פירוש על התפילה, והיה הרב מולהב ביותר מפירושו. שאלוהו אנשי ביתו, הלא דבר פשוט הוא ואין בו חידוש, ועל מה ההתלהבות? ענה להם "פשוט פשוט, אבל אמת אמת". כלומר, לא תמיד, ואולי לא ברוב פעמים, האמת נמצאת בעמקים, יש לקבל את האמת מכל מקום ובכל דרך.

אף כי האמת אינה קשורה לעומק, הרי שהחיים עצמם הם כן עמוקים, ולכן יש מקום לבקר את תורתו של 'רבי לייב' על שחסרה בו ממד העומק. יש איזה שטחיות, ואולי אף טיפול ברבדים חיצוניים של האדם, במכלול דבריו של 'רבי לייב'. ונכון שאין זה סיבה או סימן לחולשת דבריו, אבל הם בוודאי לא יכולים לספק את האדם בעל רבדים רגשיים ושכליים עמוקים.

גַּל עֵינֵי וְאַבְיָטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרַתְךָ :

תורת בקרבם

(ירמיהו לא)

בטאון תקופתי לתורה עבודה השקפה וחזוק. (פנימי)

גליון מס' 9 – ניסן תשס"ב

כס"ד

בשמחה ובהודאה לה' שמחים אנו להגיש את העלון. לקראת חג הפסח הבעל"ט, במתכונת כפולה. ובו דברי תורה משולבים בהלכה ובאגדה, ערוכים מתוך מאמרי מורינו שליט"א. בענייני מצוות יליל הסדר בגדרי הלכותיהם ובטעמיהם. וכן בעבודת הלב של הלילה הזה, רגשות הקודש של היותינו עם ה', ותחושות הנפש על חירותינו ופדות נפשנו.

בברכת פסח כשר ושמח ומועדים לשמחה

וזכה עוד השנה הזאת לאכול מן הפסחים ומן הזבחים

מאמר ראשון

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים

כל מצוה נתפרש בה טעמה. פסח על שום שפסח וחס עלינו הקב"ה, מצה כי בחפזון יצאנו מארץ מצרים. מרור על שום וימררו את חייהם. מצות הסיפור וההלל, לזכור הניסים ולהודות לה'. כרפס כדי שישאלו התינוקות, חרוסת לזכר הטיט ולזכר התפוח. הקליות ואגוזים כדי שלא ישנו התינוקות וישאלו.

אולם אחר ההתבוננות נראה, כי כל המצוות הללו כולם, שייכים למכלול אחד של מצוות, המרכיבים יחדיו ענין כללי ויסודי אחד. שהוא התוכן המרכזי, של כללות מצוות הלילה, רעיון

א. מצוות ליל פסח, חגיגת החירות

במצוות הרבה נתקדש ונתעטר ליל הפסח, ליל הסדר. יש מהם מן התורה ויש מהם מתקנות חכמים. אכילת קרבן פסח, מצה ומרור. סיפור יציאת מצרים. מצוות הסיבה. אמירת ההלל. ארבע כוסות. שני טיבולים, כרפס וחרוסת. קליות ואגוזים לתינוקות. וכן נוספו בלילה הזה מנהגים של כלים נאים וכיו"ב.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס' להודפס ע"י תכנת אוצר החכמה <

אחד, הכולל את טעמם של כל מצוות ומנהגי ליל הסדר. עיקר ענין הלילה הוא, "סעודה של חירות". כל המצוות של לילה זה, יש בהם ביטוי לשמחה וחגיגות וחירות.

כל המצוות הללו משולבות וקשורות אחת בברעותה. בשר הפסח עם מצות ומרורים, ושלתם עם סיפור יציאת מצרים, ומתוך הסיפור עולה ובא שירת ההלל. ארבע כוסות עם מצוות האמירה. וכן מצוות ההסיבה והטיבולים שנאמרו במצוות הסעודה והאכילה. הרי כי כל הלילה הוא סדר אחד, מכלול של מצוות שבאים לחוג עמם את שמחת החירות. בליל הפסח עושים 'סעודת חירות'. כלומר, חוגגים את שמחת החירות, על ידי 'סדר' סעודה שמביעה חירות.

סעודה ואכילות אלו של ליל פסח, אינם באים רק לרגל קדושת החג וכבוד הרגל, כמו ביתר המועדים. אלא סעודה זו היא מצוה בפני עצמה, מחמת שמחת הגאולה. לרגל המאורע הנשגב של הלילה הזה של ט"ו ניסן, מאורע יציאת מצרים.

חג הפסח הוא 'זמן חירותינו'. החג שבו אנו חוגגים על כך שנעשינו בני חורין, כלומר שנעשינו עם ומציאות של אומה. מתוך מצב של עבדות, נגאלנו ונעשינו עם ה'. ואז התחילה מציאותנו והווייתנו הנשגבה. אולם לא רק שנעשינו בני חורין מסבלות העבדות של אותה שעה בהיותנו לעם, אלא יצאנו 'לחירות עולם'. קנינו לעצמינו את חירותינו ומציאותנו הרוממה. כאשר נעשינו גאולי ה', לא זו בלבד שגאלנו מיד צר באותם ימים קדמונים, אלא עשאנו גאולים לתמיד. מאז אותה גאולה נעשה ה' לגואלינו, 'גואל ישראל'. ומאותה שעה ואילך, חירותנו מובטחת לנו מאתו ית"ש לדורות נצח, ויש קיום תמידי למציאותנו וחירותנו מאת ה'.

ובזה נישא ונעלה חג הפסח, מעל כל המועדות. כי כל המועדים באים, על מעלות מסוימות שיש לישראל בקשר עם הקב"ה. כשכל מועד, בא על מעלה מסוימת אחת. אולם חג הפסח, הוא על כל עצם הרוממות הנשגבה שנעשינו לעם ה'. וכל מה שזכינו לו ונזכה עוד, מאז ועד עולם - מלכות ה' והשגחתו עלינו, בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 8 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

טובותיו וחסדיו עמנו, תורה ומצוות חוקים ומשפטים, ארץ ישראל ובית המקדש, כהונה ונבואה, שבת ומועדים, ימות המשיח ועולם הבא. כל זה התחיל, מאותה גאולה ראשונה. ההתחלה היתה בליל פסח של יציאת מצרים. ועל אושר גדול ונשגב זה, אנו חוגגים את השמחה הגדולה ביותר, השמחה על שנעשינו לעם ה'.

אנו חוגגים את ההתחלה. את הנישואין כביכול הקשר של הקב"ה עם כנסת ישראל. 'אהבת כלולותייך'. מציאות ההתקשרות עם הקב"ה שהוא נעשה לאלוקינו. כל השמחות והמועדים הם על מה שניתן לנו אחר כך, כאשר אנו כבר עם ה', שהכל הוא תוצאה מהיותנו עמו. אבל פסח היא אהבת כלולותייך, החגיגה והשמחה באותה התהווה ראשונית.

וקבעה תורה לחוג שמחה עצומה זו שעל חירותנו, על ידי סעודה גדולה. סעודה מלכותית שבאה לבטא חירות, כמו שרים ובני מלכים המסבים בסעודה ומסיבה חשובה. ולכן הסעודה באה בסממנים המבטאים ענייני חירות ושררה.

אמנם יש במצוות אלו גם זכרון וציון לניסי ומאורעות הגאולה, אולם על ידי מצוות אלו בעצמם אנו גם מבטאים את השמחה והחגיגה על החירות - 'סעודת חירות'. סעודה כזו הבאה על שמחת החירות, עליה גם לבטא חירות, וראוי שתהיה מעוטרת עם כל סממני החירות. הן במאכלים המזכירים את הגאולה והחירות, כמו פסח מצה ומרור. והן בענייני הנהגה של מלכות וחירות, עשירות ורחבות. לסעוד בסגנון שררה וחשיבות, כמו ארבע כוסות והסיבה, תבשילים וטיבולים. אכן כל מצוות הלילה יש בהם ביטוי לחגיגה של חירות, כאשר יבואר להלן.

כלומר, גם מצוות הלילה של אכילת פסח מצה ומרור, הם בעיקרם מצווה של חגיגת 'סעודה'. כלל ישראל עורך בליל זה, סעודת חירות עם כל סממניה. אכילת המצה היא 'סעודה'. הזכרון שבמצה לזכר החפזון, הוא רק הטעם למה נבחר דווקא סוג לחם זה. אבל עיקר הדבר, הוא אכילה וסעודת חירות, לבטא שמחת הנס והגאולה הנצחית שנעשינו בני חורין. כל מצוות האכילה, והתקנות שנוספו בליל הסדר, בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 8 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

אף שכל אחד מהם יש בו טעם מיוחד, אמנם ביסודם, כל אלו הם סממני חירות, שעל ידיהם הסעודה נעשית סעודת מלכות וחשיבות.

ב. אכילת הפסח - בגינוני מלכות

עיקר חשיבות סעודת הלילה, ומצות האכילה המרכזית, הוא מצוות אכילת הפסח. כמו שנאמר - **ואכלו את הבשר בלילה הזה** (שמות יב-ח). כל אחד מישראל חייב לאכול כזית מבשר הקודש של הפסח, ולהשתתף בסעודת הפסח - סעודת ה'.

על סעודת הפסח במצרים אמרו חז"ל - **משל למלך שעשה משתה לאוהביו וכו' כך האלוקים עשה משתה להם 'צלי אש ומצות על מרורים' מפני שגאלם מן הצרה וכו' עליהם נאמר** (תהילים ג) - **אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח** (שמו"ר יט ה).

סעודת קרבן פסח, שכל ישראל אוכלים בשר קדשים, היא סעודה שעורך לנו ה' ממאכלי שולחנו, סעודה לכבוד שמחת הגאולה. אחר שבלילה זה אירע מאורע התהוותינו לעם ה' אנו חוגגים אותו, בסעודה של קרבן פסח. סעודה הבאה לחגוג ולציין את מאורע הלילה הזה, של גאולתנו ולקחתנו לעם ה'. אכילת הפסח היא שיאה של אכילת החשיבות והחירות. באכילת קודש זו, אנו מבטאים את חירותנו ומעלתנו הנשגבה. שאנו זוכים להסב לשולחנו של הקב"ה, ולאכול מקרבן ה'.

¹ סעודת הפסח היא סעודה בה אנו מסובים על שולחן המלך. וכדאיתא מהאריז"ל לומר "אתקינו סעודתא דמלכא עילאה דא איהו סעודתא דקוב"ה ושכינתיה". וכן איתא בתוס' ברכות מב. (ד"ה אתכא) לענין מי ששכח לאכול אפיקומן, והסיח דעתו מלאכול שיכול לאכול משום ד'אתכא דרחמנא' יתבין. וכן נהוג להוסיף בברכת המזון. **הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב ליום שכולו ארוך ליום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה**. כי סעודה זו היא סעודה בה מסבים עם השכינה, על כן מתפללים שנוכה לדבר זה בשלימותו בעולם הבא.

סעודת הפסח, היא סעודת הנישואין כביכול בין קוב"ה וכנסת ישראל, וכמו שמצינו בנביאים שכתוב על תקופה זו - **אהבת כלולותיך** (ירמיה ב). **ואעבור עלייך ואראך והנה עתך עת דודים ואפרוש כנפי עלייך.. ואבא בברית אותך נאם ה' ותהיי לי** (יחזקאל טז-ז). כביכול הדוד עורך את הסעודה והרעיה סועדת עמו. זהו בשר קודש מקרבן ה'. ובזה אנו מבטאים בפועל את הקשר העצום שיש לנו עם הקב"ה. שאנו עמו המקושרים ודבוקים בו, עד כדי כך שהוא מזמן אותנו לאכול מסעודתו².

אכילת הפסח, היא ציון למאורע ההצלה והגאולה. כמו שאומרים בהגדה - **פסח זה שאנו אוכלין על שום מה, על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים**. הפסח מציין את מאורע הפסחה במכת בכורות אשר בו נגאלנו ממצרים. אנו מקריבים את אותו קרבן, אשר עברו פסח ה' על בתי ישראל במצרים. ובאכילתו יש זכר וציון למאורע של יציאת מצרים ויציאתנו לחירות עולם. אכילת הפסח, היא אכילה שכל כולה חירות. הן בזכרון הנס שהיא באה לציין. והן בתוכן אכילתה, אכילת קדשים, המבטאת חשיבות ומעלת ישראל, ממלכת כהנים האוכלים מאכלי הקב"ה.

חשיבות מיוחדת זו של אכילת הפסח, אשר היא אכילת יקר וגדולה. באה לידי ביטוי בכמה מצוות מיוחדות שנאמרו באכילת קרבן פסח.

והוא טעם המצוה שנאמרה בפסח, שתהא נאכלת על השובע - **חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה כדי שיהא פסח נאכל על השובע** (פסחים ע). וברש"י שם - **שיהו נהנין באכילתו ותיחשב להן. ובמכילתא ילפי' לה**

² . את סעודת הנישואין עורך החתן (כתובות י). כי הרעיה היא כבר בבית בעלה. אמנם בברית המילה שהיא התחלת הקשר והברית שלנו עם הקב"ה, בחינת אירוסין, אזי אברהם אבינו הוא שעורך את הסעודה, והמלאכים באו להשתתף עמו בסעודה. וכאשר ביארו שם במפרשים, שהמלאכים הם שלוחי ה' אשר באו לסעוד אצלו את סעודת הברית. כי סעודת אירוסין נערכת בבית הכלה, ככלה בבית אביה. אך סעודת הנישואין, שהיא אכילת קרבן פסח, נחשבת שאנו אוכלים משולחן ה'.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 9 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

מקראי - על מצות ומרורים יאכלוהו מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע (בא פרשה ו, אולם ע"י תוס' פסחים שם ד"ה לאו.) והיינו שאכילתו היא אכילת עשירות וגדולה. שאין אכילתו כאכילה מחמת רעבון, אלא הפסח בא 'על השובע', אכילת תענוג וחשיבות, כענין המנה היפה והנכבדה בסעודה. וכסדר סעודת חשיבות ועושר, שתחילה אוכלים פת ופרפרת, ובהמשך הסעודה אוכלים את המאכל הנכבד, לחשיבות וגדולה. וכך מפורש ברשב"ם (פסחים קיט:) שדין אכילה על השובע הוא כדין 'למשחה לגדולה' כדרך שהמלכים אוכלים.

וכן ענין המצוה של אכילת צלי, הוא מדיני אכילה חשובה.

בטעם מצוה זו של אכילת הפסח דווקא צלי אש, נתחבטו הראשונים בטעמו. ויש שכתבו שהוא זכר לחפזון, כי הצלי ממהר להתבשל. וכענין החפזון שהיה בפסח מצרים. אבל זה פלא, שהרי כל מצוות החפזון שבקרבת פסח, אינן נוהגות אלא בפסח מצרים ולא בפסח דורות כדאיתא בגמרא (פסחים צו.).

ונראה הטעם כמו שאמרו בגמרא - אמר רב חסדא מתנות כהונה אין נאכלות אלא צלי, ואין נאכלות אלא בחרדל, מאי טעמא אמר קרא (במדבר יח) 'למשחה' - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים. (חולין קלב:)

הרי מפורש כי דרך גדולה ומשיחה, דרך שהמלכים אוכלים הוא צלי ובחרדל. וכיון שאכילת הפסח מצוותו לאכלו דרך שררה וחשיבות כדרך שהמלכים אוכלין, לכן נצטוונו לאכלו רק צלי אש. וכמה מן הראשונים נקטו טעם זה, כי אכילת הפסח צלי, הוא כדי שתהא אכילתו דרך חשיבות, כאכילת בני מלכים.

וכן כתב בספר החינוך (מצוה ז) - וזהו שנצטוונו לאכלו צלי דווקא לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא טוב ומוטעם וכו' ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות.

ועוד מצווה נאמרה בקרבן פסח, שיהיה נצלה - ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב-ט). וגם בזה נראה הטעם, כי הוא דרך מלכות ושררה. שהשלימות הוא ענין של עשירות וגדולה. כשמובא כל הזבח אל השולחן בכל גדלו ובשלימותו.

עוד יש בקרבן הפסח איסור מיוחד של שבירת עצם, וכל השובר את העצם עובר בלאו. וגם במצוה זו נתבאר הדבר בראשונים כי שבירת עצם באכילה, יש בה צורת אכילה של רעבון. וכיון שאכילת הפסח דינה שתהיה אכילת עשירות, אכילה של חשיבות וכבוד. לכן נאסר עלינו לשבור עצם באכילתו, שיש בזה דרך אכילת עניות.

וכמו שכתב בספר החינוך: שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשבורם וכו', ועל כן בתחילת בואינו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש ובכל שנה ושנה באותו הזמן ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה וכו'. (מצוה טז) וכן כתב בטעם המצוה שלא להותיר מבשר הפסח (מצוה ח) הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשילין מיום אל יום ועל כן אמר שאם יותר ממנו שישירף כדבר שאין חפץ בו כדרך מלכי אדמה. וכל זה כדי לזכור ולקבוע בלב שבאותו זמן גאלנו ה' יתברך ונעשינו בני חורין וזכינו למלכות וגדולה.

נמצא שיש בקרבן פסח חמש מצוות, המורים כולם על ענין אכילתו שהוא אכילת חשיבות. א. נאכל על השובע. ב. נאכל צלי. ג. ראשו על כרעיו ועל קרבו. ד. איסור שבירת עצם. ה. איסור נותר. ונוסף על זה, מצוותו לאכלו בהסיבה דרך חירות³, וכן נאכל על מצות ומרורים, שגם זה, בכדי שתהיה אכילתו דרך חירות, כמו שיבאר להלן.

³ . אמנם דין זה לא נמצא מפורש בגמרא וברמב"ם שהפסח חייבין לאכלו בהסיבה, אכן זה נראה פשוט שחייב בהסיבה, שלא גרע ממצה וארבע כוסות, ואדרבא הוא עיקר אכילת החירות וחשיבות שבילילה הזה.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 10 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

וכל אלו הם ענינים של חשיבות ויקר. אכילה של שררה וחירות, כדרך שהמלכים אוכלים. 'כזיתא פסחא' אשר בא לחשיבות וגדולה, סעודת הקשר והברית בין ה' ועם ישראל. הבאה לציין את הידידות והדביקות בין קוב"ה וכנסת ישראל. באכילת קדשים זו, פעם אחת בשנה אנו חוגגים ומראים כי כל ישראל יש להם ברית וקשר עם ה'. אכילה על שולחן המלך, מלך מלכי המלכים. אכילת כבוד ותפארת, שהמלך מזמין אותנו לאכול מנה חשובה על שולחנו.

ג. מצות ומרורים – סעודת החירות

מצוות אכילת מצה, באה לזכר היציאה והחירות. כדכתיב - **שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך** (דברים טז-ג). והיינו שהמצה היא מאכל המזכיר לנו את היציאה, במה שהיא לחם חפזון כמו שהיה ביציאת מצרים - **ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים וגו'** (שמות יב-לט). וכמו שאנו אומרים בהגדה - **מצה זו שאנו אוכלין על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמץ.**

אמנם מצוות אכילת מצה בלילה ראשונה, כתובה בפסוק של אכילת קרבן פסח - **ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו** (שם יב-ח). כלומר שאכילת המצה בלילה ראשונה, היא חלק מסעודת החירות של אכילת קרבן פסח. שעיקר חשיבות סעודה הוא לחם, ונצטוונו שבליילה גדול זה, נערוך סעודה חשובה עם לחם מצות⁴. והיינו שיש באכילת מצה

⁴. ומדויק בלשון הפסוק דכתיב 'צלי אש ומצות' והיינו שהמצות הם גם מעיקר הסעודה אבל במרור כתיב 'על מרורים יאכלוהו' והיינו שהוא לצורך אכילת הפסח. אמנם בפ' פסח שני כתיב **על מצות ומרורים יאכלוהו** (במדבר ט-יא) כי בפסח שני אינה באה אכילת המצה לשם חשיבות כשלעצמה. וכל מצות מצה שבאכילת פסח שני אינו אלא כדי להחשיב את אכילת בשר הפסח. ולכן הוא נטפל לפסח כמו מרורים - 'על מצות

בלילה ראשונה, שני ענינים. גם מה שהיא בעצמה היא סעודת החירות כעין אכילת בשר הפסח, וגם שיש בה זכרון היציאה והגאולה, שהוא לחם חפזון שלא הספיק בצקם להחמץ⁵.

*

ובטעם מצוות אכילת מרור אנו אומרים בהגדה - **מרור זה שאנו אוכלין על שום מה, על שום שמרור המצרים את חיי אבותינו במצרים.** ומקורו במשנה (פסחים קטז).

אכן כבר נתבאר לעיל שדין אכילת בשר פסח, הוא דומה לדין אכילת מתנות כהונה, דמצינו בגמרא שנאכלים צלי ובחרדל, מדין 'למשחה לגדולה' כדרך שמלכים אוכלים. וממילא מסתבר שהמצוה שנאמרה בבשר הפסח, שנאכל צלי ונאכל על מרורים. דומה לדין אכילת מתנות כהונה דבעינן שתהא צלי ובחרדל, שהחרדל הוא דבר חד וחריף הבא לתבל הבשר, ולהחשיב אכילתו. ובזה הוי האכילה דרך חירות ומלכות.

ופשטות משמעות הכתוב מורה על כך, שהיה הן בפרשת בא והן בפרשת בהעלותך, נזכר מצוות המרור רק כנספח ותוספת לאכילת הפסח. 'ואכלו את הבשר וגו' על מרורים יאכלוהו', 'על מצות ומרורים יאכלוהו'. והיינו, שהוא דין בבשר הפסח שנאכל על מרורים, להטעים ולהחשיב אכילתו.

ומה שאמרו חז"ל כי טעם המרור 'על שום שמרור את חיי אבותינו במצרים'. היינו שלכך בחרה התורה להחשיב את האכילה, במין מרירות דווקא, ולא בשאר ירקות חדים כעין חרדל, כדי לזכור מרירות השעבוד. אבל שורש אכילתו הוא מצד חשיבות אכילת הבשר. כענין

ומרורים יאכלוהו'. ועי' אוה"ח פרשת בא שכתב שגם המצה היא עבור חשיבות הפסח להטעים אכילתו, וכדבריו מוכח שם בפ' פסח שני. אמנם בפרשה כאן, מבואר שיש במצה גם חשיבות כשלעצמו שהוא מעיקר סעודה. ואם כן יש במצה שני הענינים, הן במה שאכילתה היא חשיבות הסעודה, והן בזה שהיא מחשיבה את אכילת הפסח.

⁵. ובדין אכילת מצה דילפי' מקרא דבערב תאכלו מצות יבואר עניינה וגדרה במקו"א בעו"ה.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 11 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה <

ותעצים שמחת החירות. והכל הולך בדרך אחת, כדי להגדיל ולהרבות את השמחה והרגשת החירות.

אמנם לפי זה צריך ביאור בדינא דגמרא - **מרור אין צריך הסיבה** (פסחים קח.). ולפי דברינו הגם שהמרור זכר לעבדות, הלא עיקר אכילתו הוא לשם חירות ללפת את הבשר. ויש לומר שעיקר הטעם בזה, שמרור אין צריך הסיבה, הוא משום שאין הוא עיקר סעודה. באשר הוא בא רק כפרפרת וטיבול⁶, להעשיר ולהחשיב את אכילת המצה והפסח, וכלשון המשנה 'פרפרת הפת'. ומצוות הסיבה אינה אלא באכילת שהם עיקר סעודה, כפסח ומצה וד' כוסות.⁷

ד. הסיבה - הנהגת חירות

מצוות הסיבה באכילת של ליל פסח, מבוארת במשנה - **ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב** (פסחים צט:) וברש"י - **כדרך בני חורין זכר לחירות**. וכעין זה מבואר בשאלתות (שאלתא עז) **מאי טעמא דההוא יומא הוינן בני חורין** ומשמע בדבריהם, שההסיבה הוא רק ציון וזכר למאורע הגאולה שנהיינו אז בני חורין. ועל דרך זה איתא במדרש שכל טוב (עמ' 130) שהטעם להסיבה הוא משום 'פרסומי ניסא'. וכן משמע בירושלמי (פ"י ה"א) - **אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות**.

אמנם ברמב"ם משמע שאין ההסיבה רק 'זכר לחירות', אלא בלילה הזה צריך כל אדם לנהוג בעצמו 'הנהגה דרך חירות', ולכן חייב בהסיבה כדי לבטא מה שהוא עתה 'בן חורין'. שכתב (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ו) **בכל דור ודור חייב אדם**

⁶. ועי' בברכ"י (סי' תעג) שדן לענין הסיבה באכילת כרפס, ולפי מה שנתבאר כאן, לא יתחייב הסיבה באכילת כרפס, שהרי גם הכרפס אינו אלא טיבול ופרפרת, ולא עיקר סעודה.

⁷. אמנם ברש"י שם כתב שהטעם שאין צריך הסיבה במרור, משום 'שהוא זכר לעבדות'. ויש להבין, שאף שהוא בא לשם זכרון למרירות, הרי ודאי שאינו בא, אלא כדי להגדיל ולהעצים את שמחת החירות שזכינו לה מאותה מרירות. ולא נצטוונו בליל פסח להצטער על השעבוד כמו שביארנו, ויש ליישב.

החרדל הנזכר באכילת מתנות כהונה, מדין למשחה לגדולה. אלא שבאכילת הפסח נבחר דווקא מיני המרורים כדי להזכיר ולציין גם את הזכרון הזה. דבעינן שתהיה סעודת החירות, משולבת עם סממנים כאלו, שגם מזכירים את מאורעות השעבוד והגאולה בעת יציאת מצרים.

וכן כתב באור החיים על התורה שמצוות אכילת מרור על פי פשוטו, הוא משום אכילת חירות וזה לשונו - **לפי פשט הכתוב לפי מה שראינו שאמר ה' שצריך צלי אש ושיהיה שלם זה יגיד שדעת עליון היא להראות בחינת הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליהם ולפי זה גם המרורים שיצו ה' הוא לצד כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אות נפשו**.

ובאמת מפורש כן בלשון המשנה - **הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת** (שם קיד.). "פרפרת הפת" היינו מרור, כמבואר התם בגמרא. והיינו שקראו חז"ל למרור פרפרת הפת. כי עיקר המרור הוא, שבא ללפת ולפרפר את המצה והפסח.

והנה מה שהמרור בא לציין זכרון המרירות שמיררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, אין הכוונה בזה כדי לזכור את עצם המרירות ולהתעצב ולהצטער עליה. אלא אדרבא המרור בא כדי לזכור כי כל כך היו אבותינו צרורים ומסובלים במצרים, עד שהיו חיייהם מרורים להם כלענה. ומצער גדול ונורא כזה, הצילנו הקב"ה מאפילה לאורה ומחושך לאור גדול. ידיעת המרירות והשעבוד, באה כדי להגדיל את השמחה ולהעצים את חגיגת החירות. כי מכיון שיצאנו מעבדות ושעבוד וענוי קשים ונוראים כל כך, הרי שמחת הצלתינו וחירותינו גדלה פי כמה וכמה. וכעין שאמרו חז"ל בדין הסיפור 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', שעל ידי גודל הגנות, מגיע לגודל השמחה וההודאה בשבח.

ואם כן משולבים הם יחד, הן פשוטו של מקרא שהמרור בא כדי להעשיר את הסעודה ולהטעימה, ומחשיב את האכילה. והן הזכר והציון, כפי שפירשו חז"ל - שבא המרור כדי להזכיר את המרירות שהיתה במצרים, ואז תגדל

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 12 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה <

להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים וכו'. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות. וכן כתב בפיה"מ - כדי שיאכל כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים עד שיהיה דרך חירות.

והנה בגמרא - יין, איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה. ולא פליגי, הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי גיסא. אמרי לה להאי גיסא, ואמרי לה להאי גיסא. אמרי לה להאי גיסא תרי כסי קמאי בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות. תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה מאי דהוה הוה. ואמרי לה להאי גיסא אדרבה, תרי כסי בתראי בעו הסיבה ההיא שעתא דקא הוה חירות, תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה דאיתמי עבדים היינו קאמר. השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה (פסחים קח.).

ונראה לבאר דברי הגמרא, בהבדל בין תרי כסי קמאי לתרי כסי בתראי. שבחלק הראשון של ההגדה עוסקים בסיפור הנס, וכלשון הגמרא השתא דקא מתחלא חירות. כלומר, דתרי כסי קמאי הוא שעת הסיפור, ותרי כסי בתראי הם שעת הסעודה והשמחה.

ונראה, דפליגי הני מ"ד, בגדר מצוות הסיבה. כעין מה שנחלקו בזה שיטות הראשונים כדלעיל. דלמ"ד דקמאי בעו הסיבה, ס"ל שמצוות הסיבה הוא משום "זכר לחירות", וכיון שההסיבה באה כדי להזכיר את הנס והחירות. משום כך בעת סיפור הנס בשעה שמזכיר המאורע, ראוי להראות את עצמו בהנהגת חירות והסיבה. יחד עם הסיפור, להזכיר זאת, ולהראות עצמו דוגמת חירות [מכל מקום לא מצינו הסיבה בשעת הסיפור והיינו משום שאין הסיבה דרך חירות אלא בשעת אכילה ושתייה]. אבל בעת הסעודה והשמחה, כבר אין עוסק עתה מ'זכרון' הנס, ומאי דהוה הוי. שעתה כבר שמח וחוגג וסועד על הנס, ואין צריך הסיבה.

אבל מ"ד דתרי כסי בתראי הוא דבעי הסיבה. היינו משום דס"ל דההסיבה הוא חלק מהסעודה בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 13 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

והחגיגה, שצריך לנהוג עצמו ב"הנהגת חירות". שבעת שמחת וסעודת החירות צריך לבטא את חירותו בהסיבה. ולכן צריך הסיבה דווקא בתרי כסי בתראי, בעת שחוגג הסעודה וההלל. וכדאמרו שם 'ההיא שעתא דקא הוה חירות'. ולא בתרי כסי קמאי שעוסק עדיין בזכרון, 'ואיתמי עבדים היינו קאמר', דהיינו שעדיין איננו חוגגים עתה את החירות.

ובתוס' שם הקשו דלמ"ד שבתרי כסי בתראי לא בעו הסיבה, משום דמאי דהוה הוה. אם כן מצה דהוה בתרי כסי קמאי, לא יהא חייב בהסיבה. ותי' דמצה בודאי הוי עיקר סעודה, עיי"ש. ודבריהם צריכים ביאור. ולפי מה שביארנו מיושב שפיר, דהרי פליגי בזה, מתי בעינן הסיבה. אם בעת שעוסק בזכרון הניסים, או בעת הסעודה והשמחה.

והנה במצוות אכילת מצה, כבר נתבאר לעיל, דאית בה תרוויחו. שהמצה יש בה גם את זכרון הנס, על שום שלא הספיק בצקם להחמיץ, שהמצה עצמה מספרת ומזכירה את החפזון שהיה בעת מאורע הגאולה. ובנוסף לכך הרי המצה עצמה היא הסעודה, ובאכילתה חוגגים את 'סעודת החירות'. ויש בה איפוא גם את המעלה של תרי כסי קמאי, וגם את המעלה של תרי כסי בתראי, גם סיפור וגם סעודה. ומשום הכי לכו"ע חייב בהסיבה.

ולפי מה שנפסק להלכה - **השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה** (שם). ובעינן הסיבה הן בכסי קמאי, והן בכסי בתראי. אם כן, להלכה יש לנהוג הסיבה משום שני העניינים, גם כדי להזכיר החירות [כשיטת רש"י], וגם משום שההסיבה עצמה הינה ביטוי לחירות והנהגת מלכות [כשיטת הרמב"ם].

*

והנה לא נתבאר בגמרא מקור הדין דהסיבה. ובדברי רש"י משמע לכאורה שהוא תקנה מדרבנן משום פרסומי ניסא זכר לחירות. אמנם בדעת הרמב"ם משמע לכאורה שהוא מדאורייתא, מהאי דינא שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים. וכן משמע

לכאורה בדעת הרא"ש, דס"ל שאם אכל מצה בלא הסיבה לא יצא.

ונראה שלמדו זאת חז"ל, ממה שנאמר בדין אכילת הפסח. - וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה' (שמות יב). התורה מפרטת כיצד לאכול את הפסח, מתניכם חגורים, נעליכם ברגליכם, מקלכם בידכם, לאכול בחפזון.

ונתבאר במשנה שאין מצוות אלו נהוגות בפסח דורות, ובגמרא - מנא לן דאמר קרא ואכלתם אותו בחפזון, אותו נאכל בחפזון ואין אחר נאכל בחפזון (פסחים צו.).

אמנם לא נתבאר טעמים של מצוות אלו, מה שנאמר בפסח מצרים, לאכול בחפזון. וכל הדינים שפרטה בו התורה, מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם. וגם לא נתבאר, מה טעם נתחייבו בזה רק בפסח מצרים ולא בפסח דורות, וכי אין זה אותו קרבן פסח.

והנראה לבאר, כי בפסוק זה נאמר דין באכילת הפסח, שיהא נאכל בצורה של חירות. ולמדנו תורה דין זה, שבליה זה נביע במעשים של סממני חירות את שמחת החירות בעת סעודת קרבן פסח. כלומר, שבפסח מצרים מכיון שהיו עד אז משועבדים לפרעה, הרי הדרך לבטא דרך חירות בתוך ארץ מצרים, היא באופן כזה שיהיו ערוכים ולבושים כעומדים לצאת. והוא דרך חירות היותר גדול שבמצרים. כי לא יתכן שמתוך בית עבדים זה יהיה אדם נכון ועומד לצאת, אלא אם כן הוא בן חורין.

אמנם בפסח דורות, הרי אין זה 'דרך חירות', במה שמראה עצמו מזומן לצאת לדרך. ולכן מיעטה תורה את פסח דורות, ממצוות אכילת חפזון. וכדילפי' אותו נאכל בחפזון ואין אחר נאכל בחפזון. אכן עיקר הדין של אכילה דרך חירות, נראה דילפינן מהכא גם לפסח דורות. אלא שבפסח דורות, הרי אדרבא, דרך החירות היא לאכול באופן של ישוב הדעת בלא חפזון.

ולפי זה, דווקא מדין זה של אכילה בחפזון, ילפי' כי בפסח דורות בעינן הסיבה ודרך חירות. אלא שבמצרים מבטא אופן אכילה של חפזון,

מציאות של חירות. אבל בפסח דורות עיקר דרך חירות הוא בהסיבה⁸. ומכאן נלמד דין הסיבה מן התורה, כי הוא דרך החירות בכל הדורות. להסב בנחת והרחבה בלא מרוצה וחפזון, כדרך אכילתם של מלכים וגדולים. והוא ביטוי לחירות הגדולה, שזכינו מאז.

ודין ההסיבה אינו רק באכילות המצווה, אלא הוא דין בכל הסעודה. וכפי שנפסק בשו"ע - ולכתחילה יסב כל הסעודה (תעב סעי' ז' בהג"ה). והיינו שאינו דין רק בפסח מצה וכוסות, אלא דין הוא לכתחילה, שכל הסעודה תהיה סעודה של חירות ומלכות. אלא שבאכילות המצווה, ההסיבה היא גם לעיכובא.

ה. סיפור יציאת מצרים, חלק מסעודת החירות

מצוות סיפור יציאת מצרים, גם היא שייכת לסדר הלילה של חגיגת החירות.

אמנם מצוות הסיפור ביסודו, הוא כדי לדעת ולזכור את ניסי הגאולה וכל המאורעות והטובות שעשה הקב"ה לאבותינו ולנו, שגאלנו ונתן לנו חירות עולם. אכן יש עוד גוון במצוות הסיפור, מתוך ענין של חגיגה ושמחת הגאולה. עוסקים בשמחת הגאולה, על ידי הסיפור. כענין הכתוב - ויזבח זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה (תהילים קז). וכמו שביארנו במצה והסיבה שיש בהם שני ענינים, גם משום זכרון ואות למאורע הנס, וגם משום הנהגת וחגיגת החירות.

הסיפור, הוא חלק מן הסדר כולו. שמחת החירות מורכבת גם מחלק הסיפור, שבו מספרים את מאורעות הנסים והיציאה ממצרים. לתאר את השעבוד ואת הניסים והנפלאות והטובות שזכינו להם, מתוך שמתעוררים בנפשו רגשי שמחה והודאה על החירות הגדולה, והאור

⁸ בחק יעקב ריש סימן תע"ז הביא בשם פ"מ שכתב 'ומנהגי ליקח מקל ביד ומנעלי ברגלי ולומר וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו' ולכן אני נוהג שלא להפשיט האזור בליל פסח עד אחר אפיקומן' עכ"ל. וכתב החק יעקב ובמדינות אלו אין נוהגין כן, עיי"ש. ולפי מה שכתבנו נכון מנהגם של ישראל בזה שאין נוהגין כך.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 14 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

הגדול של הגאולה שהאיר לנו מתוך אפילת השעבוד. הסיפור בא כחלק מן השמחה, כדי להתעורר ביתר עוז לרגשי שמחה וחירות. כך היא דרך שמחת חירות, שמספרים בה סיפור הנס והחירות.

ומתוך הסיפור מגיעים להילול, לפיכך **אנחנו חייבים להודות ולהלל וכו' ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה**. הסעודה וההלל נובעים מתוך הסיפור מרוב התרגשות ושמחת הסיפור. כל סדר הלילה, הסיפור הסעודה וההלל הם חטיבה אחת ומהלך אחד. גם הסיפור הוא חלק משמחת וחגיגת החירות, כאשר הוא מביא אותנו לשמחת הסעודה וההלל.

ודבר זה נלמד מהא דכתיב - **לחם עוני** (טזג). ודרשין - **לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה** (פסחים לו). וברש"י שם - **שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה**.

וכוונת הדרשה היא. דכמו שהמצה עצמה, עניינה היא סעודת שמחה על הגאולה. ובמהותה היא לחם עוני, דהיינו לחם המזכיר את החפזון והגאולה. כך דרשין שצריך לבטא ענין זה גם בפה, על ידי עניה. ואת ענין שמחת גאולה זו, מביעים בפה על ידי סיפור היציאה ועל ידי אמירת ההלל. וזה הפירוש 'שעונים עליו' - שיחד עם עשיית המצוה של אכילת מצה, שהיא סעודת וחגיגת שמחה, גם מבטאים בפה את חירותינו ושמחתינו. לעטר את אכילת המצה בדברים הרבה - בסיפור ובהלל.

שלשת חלקי הלילה, הסיפור ההלל והסעודה. מאוחדים הם כמקשה אחת, ובאים הם זה על גבי זה. הכל מהלך אחד של חגיגת חירות.

דין זה שסיפור יציאת מצרים, עניינו משום שמחת והודאת הגאולה, נתפרש בקרא ד'לחם עוני'. והוא בפרשת הרגלים שבפרשת 'ראה'. שפרשה זו עוסקת כולה בחלק השמחה וההודאה שברגלים. אכן, חובת הסיפור יש בו דין נוסף מהא דכתיב בקרא של 'והגדת לבנך' בפרשת בא, והוא כתוב בתוך פרשת העבודה של קרבן פסח. כדכתיב - **ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה** (שמות יג). ושם גם ענין הסיפור, הוא כהמשך לעבודה זו, שמוטל עלינו למסור חובת

העבודה לבנים. שבעבור זה שהוציאנו ממצרים, חלה עלינו מצוות העבודה לה'. - **והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בציאתי מצרים** (שם יג-ח). כלומר שיש בסיפור יציאת מצרים, שני ענינים, גם מצד השרשת חובת העבודה לבנים, שמוטל עלינו חובת העבודה לה' מחמת יציאת מצרים שהוציאנו מבית עבדים. וגם מצד שמחה והילול, והנהגת החירות. (ועי' בקונטרס חג המצות להגאון רבי שמואל ברנד שליט"א שהאריך בזה).

ובזה חלוקה זכירת יציאת מצרים שבכל יום, מסיפור יציאת מצרים שבילל הפסח. כי זכירת יציאת מצרים כל יום, היא כדי לזכור חובת העבודה אשר נתחייבנו לה', מחמת שאנו עמו המוציא אותנו מעבדות לחירות. וכלשון הפסוק **כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וגו'** (ויקרא כה-נה). אבל הסיפור של יציאת מצרים בליל הפסח, [חוץ מחלק חובת העבודה, שגם בזה אנו עוסקים בלילה זה כנ"ל. מיוחד הלילה הזה, כי הסיפור] בא כדי לשמוח בשמחת הגאולה. לספר ולהתעורר ברגשי שמחה ושירה לה'.

ומשום כך מצינו דכל ימות השנה, אחר זכירת יציאת מצרים באה מיד תפילה. כדאמרין - **תיכף לגאולה תפילה** (ברכות מב.). כי זכירת יציאת מצרים שבכל יום באה לשם חובת העבודה. ולכן מיד כאשר מזכיר יציאת מצרים, צריך לסמוך מיד את התפילה שהיא עבודת ה'. וכמו שכתב רבינו יונה בברכות (ב: מדפי הרי"ף) - **מפני שהקב"ה כשגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ובברכת גאל ישראל מזכיר בה החסד שעשה עמנו הבורא, והתפלה היא עבודה כדאמרין ועבדתם את ה' אלוקיכם זו היא תפילה, וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד, מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רבו חייב לעשות מצות רבו כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו וכו'.**

אבל בליל פסח, סומך תיכף לסיפור הגאולה את אמירת ההלל. כמו שתיקנו חז"ל, שאחר כל

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 15 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

הסיפור מיד פותחים - לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל וכו' ונאמר לפנינו שירה חדשה הללויה. ומתחילים באמירת ההלל. והיינו משום שבביל פסח בא הסיפור כדי לעורר השמחה ורגשי החירות אשר שמחה זו מחייבת אותנו בשירה והלל לה, ולכן צריך להסמך גאולה להלל.

ו. שני טיבולים ושני תבשילים - חירות

עוד תיקנו חז"ל, המצוה של טיבול ראשון, שאוכלים כרפס לפני ההגדה.

מפשטות דברי הגמרא משמע לכאורה, כי כל דין טיבול ראשון, הוא - כי היכי דתיהי היכרא לתינוקות (פסחים קיד:). אך כבר תמהו בזה כל הפוסקים, איך יתכן שרק זה הוא טעם למצות טיבול, והרי שאלה זו כלולה במה נשתנה, שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שני פעמים. ומה היא תשובת האב על שאלה זו של הבן. וכי יענה לו, שעושים זאת 'בכדי שישאלו'.

וכבר בראשונים מצינו טעמים שונים לטיבול ראשון. ועי' בפוסקים שכתבו כמה טעמים מחודשים על זה, ויש שכתבו טעמים על פי דרש ועל דרך הרמז. ועי' בפרי חדש שמאריך בזה, ומביא - יש מי שכתבו ששיבו דהוי דרך חירות כדרך בני חורין, שמטבילין קודם סעודה להמשיך תאוות המאכל.

והנראה, כי אין טעם טיבול הכרפס עומד בפני עצמו. אלא הוא כענין שאלת הבן 'מטבילין שתי פעמים'. כלומר שגדר התקנה הוא בזה, שיהיו בסעודת הלילה הזה שני טבולים. שיחד עם המרור יהיו שני טבולים. וכל זה כדי להראות חירות, כי בסעודת העשירים והגדולים הוא כן המנהג שמטבילים ירקות בתבלין, לשם עושר רחבות הסעודה. ולכן תיקנו שיטביל כרפס במי מלח, והמרור בחרוסת. שטיבול ירקות בתוך תבלין, הוא סגנון הנהגת עושר וחירות. ונבחרה צורה זו של טיבול, כדי שיתמיה את התינוקות. אבל טעם הטיבול במהותו הוא הנהגת חירות.

וזה אשר מיישב לו האב על שאלת 'שבכל הלילות אין אנו מטבילין'. כי הלילה הזה הוא לילה של חירות, יען שעבדים היינו ויוציאנו ה'. ולכן אוכלים סעודת חירות עם שני טבולים.

וזה גם טעם טיבול המרור עצמו בחרוסת, שכך הוא דרך חירות להטביל הירק בתבלין. אלא שנבחר ענין זה, שיש בו גם זכר לטיט וזכר לתפוח, או משום קפא דמרור. כדאיתא בגמ' (פסחים קטו:).

עוד אמרו במשנה - הביאו לפנינו מצה וכו' ושני תבשילין.

ועי' בקונטרס חג המצות (להגאון רבי שמואל ברנד שליט"א) בענין זה. כי ביסוד דין שני תבשילין, אף דמשמע לכאורה בגמרא שכל ענינו הוא דווקא בזה"ז, והוא בא רק כזכר לפסח ולחגיגה. אכן האריך בזה להוכיח, שעיקר התקנה בזה, הוא מטעם דרך שררה וחירות. וכבר נתקיים דין זה של שני תבשילין, גם בזמן קרבן פסח, על ידי בשר פסח וחגיגה. והיינו משום שבסעודת חירות מרבים במיני תבשילין. וכמו שמצינו דבערב ת"ב אסור לאכול שני תבשילין, משום שמראה בזה סעודת הרחבה. הרי בסעודת החירות כך היא המצווה, שינהג הרחבה וחירות.

ואף לדידן שאין אוכלין הזרוע, כיון שאין אנו אוכלין צלי בלילה, מ"מ מתקיים דין זה בעצם הבאת התבשילין על השולחן. עיי"ש.⁹

עוד מצינו תקנת חכמים בלילה הזה, שמחלקין קליות ואגוזין לתינוקות. כדאיתא בברייטא - ת"ר הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות, אמר רבי יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא, מחלקין להן קליות ואגוזין בערב פסח, כדי שלא ישנו, וישאלו. אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא

⁹ . וזה ודאי שמטעם חירות ומלכות, ראוי להדר ב'שולחן עורך', ולהרבות בסעודה במיני תבשילין וכל סממני סעודה חשובה.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 16 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ישנו וישאלו (פסחים קח:). וכן נפסק בשו"ע (תעב סעי' טז).

ונראה, שגם ענין זה, של קליות ואגוזים, נבחר משום שהוא דרך סעודת חירות. שבסעודת חירות מחלקין קליות ואגוזים לתינוקות. והוא מעושר הסעודה ורחבותה, שיש בה לתינוקות מיני קליות ואגוזים לשמחה וחירות. כלומר שאחר שבאו לתקן דבר שלא ישנו התינוקות וישאלו, בחרו לזה דבר שיהא בו גם דרך חירות.

ובזה מבואר שפיר לשון הברייתא - 'וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקין להן קליות ואגוזין'. ולכאורה אין לדברים הללו כל קשר. ומה בין זה שאין להם תועלת ביין, למה שמחלקין להם קליות ואגוזין. שאומר 'אלא מחלקין'. ולפי דברינו הרי מבוארים הדברים היטב. דכיון שכל תקנת ארבע כוסות באה לשם חירות, ואילו תינוקות אין להם כל תועלת ביין, ואין בכך משום חירות, בזה שנותנים יין לתינוקות. אלא מחלקין להם קליות ואגוזים. כלומר, שבזה יש להם תועלת, ובה אנו מראין חירות, לכל אחד כפי עניינו, שנותנים לפני המסובין ארבע כוסות יין. ולקטנים אגוזים וקליות, שהוא דרך חירות להם. ומעתה הרי כל הסעודה נעשית סעודה של חירות¹⁰.

ז. עיקר הנהגת החירות - כאילו הוא עצמו יצא ממצרים

כל המצוות הללו והתקנות, מכוונות איפוא לענין המרכזי של לילה זה שהוא הרגשת חירות, ונתחייבנו בכל הדרכים והמעשים הללו, כדי להרגיש ולבטא את אושר החירות הנשגב. אולם ודאי שאין סוף הכוונה והתכלית בזה במעשים לבד, אלא העיקר הוא הרגשת החירות בנפש, כאשר יתמלא לבו חדווה ואושר אין קץ, ועל

¹⁰ . ונראה שמאותו ענין הוא טעם המנהג שלא לאכול אגוזים ב"ה, כמובא בשו"ע (תקפ"ג) אף שנאמר שם רמז שהוא גמטריא חטא. יש לומר שעיקר הענין הוא, כי אכילת אגוזים היא אכילה של חירות ועשירות. ואין ראוי ב"ה לנהוג בדרך זו של חירות וזקיפות, שבר"ה בעינן כפיפה והכנעה.

פניו תשתפך נהרה בצהלת לבו על הגאולה והחירות.

וכמו שאמרו חז"ל במשנה - **בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים** (פסחים קטז:). והיינו שזה העיקר והשורש בכל מצוות הלילה, שכל האכילות והשתיות והסיפור וההלל יביאו אותו להרגשת רוממות נעלית זו, ועל ידם יבטא ויחגוג שמחתו וישיש בישועת ה' אשר גאלנו ועשה לנו ולאבותינו את כל הניסים האלו, הוציאנו מעבדות לחירות ומאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה.

והוא שורש הדין המובא בשו"ע בהלכות פסח (תעב סעי' ב) - **יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כוחו**. והוא גם הטעם לזה שמובא בפוסקים המנהג ללבוש בגדי לבן בעת הסדר, שהוא דרך חירות ללבוש בגדי לבן צחים.

ומטעם זה נכלל הסימן 'שולחן עורך' בין סימני הסדר. כי אין סעודת הלילה רק משום דין סעודת יום טוב כשאר יום טוב, אלא הוא מדיני הלילה, לקיים סעודת חירות רחבה ועשירה כיד ה' הטובה.

אכן העיקר בזה הוא חדוות הנפש, שיהיה האדם מלא ברגשות קודש, ונפשו מאושרת ובמצב רוח מרומם ונעלה, ולבו טוב עליו, וכל התנהגותו היא בדרך חשיבות ותפארת ויקר, וכל כולו אומר הילול ושבח ותודה לה'¹¹.

נמצינו למדין שישנם עשרה מצוות וענייני חירות בלילה הזה, נוסף על המצוות¹². שיש בכל המועדים ואלו הן - א. אכילת הפסח. ב. סעודת

¹¹ . וצריך להסיח דעת ולהסיר מלבו כל דאגה, ובוודאי שבליילה זה של חירות ואושר, אין כל מקום לענייני קפידא, ואין הוא זמן לדרישות והערות. ועל האדם להיות בן חורין מכל ענייני מתח ולחץ, ולהתייחס בחדווה ואדיבות לכל, ולנהוג עם כל בני ביתו בנועם ולבביות וברוח נדיבה, ולהקדיש אושר וגיל.

¹² . והיינו מצוות השמחה בחג (ועי' רשב"ם ותוס' פסחים קח: שיש מצוות ושמחת בחג גם בליל פסח ועיין חזו"א א"ח סי' קכד, פסחים דף ע). והסעודות מצד 'מקרא קודש' כבדהו במאכל ובמשחה וכסות נקיה.

בענייני מועדי השנה - א קובץ עמוד מס 17 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

